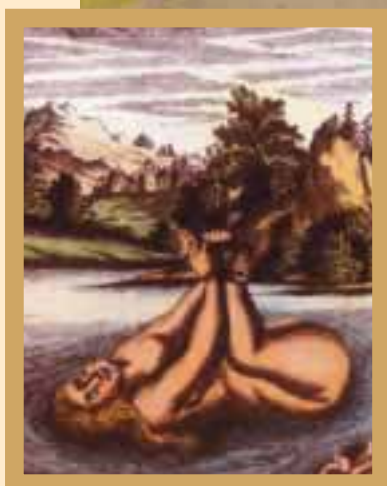

TRADITIE

TIJDSCHRIFT OVER TRADITIES EN TRENDS

Z O M E R 1 9 9 5

Circusschilder Louis Weijts

DE HUID
VAN EEN
OLIFANT,
DAT IS NET
EEN JAS

Zwarte magie

DE GEMIDDELDE
HEKS WAS ARM,
OUD, VROUW EN
ONGEHUWD

Trend of traditie

DE ONSTUITBARE OPKOMST VAN DE FLIPPO

INHOUD

Zwarte magie

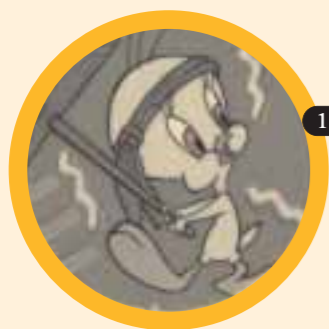
De gemiddelde heks was arm, oud, vrouw en ongehuwd

4

Trend of traditie?

De onstuitbare opkomst van de Flippo

18

Circusschilder Louis Weijts

De huid van een olifant, dat is net een jas

20

Waarom de Sebalদিনen eerst Malvina's heetten en nu Falkland-eilanden worden genoemd

2

Een dagje naar het strand

8

Heb je net zo'n hekel aan leren als Einstein?

12

Roodkapje verteld en opgegeten

30

Rubrieken:

SPREEKWOORD waar woord? 24

RECEPT Deftige soep 17

HERINNERINGEN 15

WERKTEKENING Vingerpoppetjes van papier 32

TENTOONSTELLING Walt Disney: schepper van massacultuur 26

BOEK 28

Het Turkse huwelijk in Nederland in verandering: geen uithuwelijking en bruidsprijs meer

ACTUEEL 36

Vooraaf

Omdat ik zelf geen kinderen heb, had ik het eerst niet in de gaten dat weer een nieuwe kindertrend was ontstaan: Flippo's verzamelen. Toen ik echter steeds vaker gebeld werd met de vraag iets te vertellen over de achtergronden van die schijffjes, ben ik eens gaan rondneuzen. Wat bleek, zelfs mijn zusje, moeder van een zoontje van zes, werd al weken aan haar hoofd gezeurd om zoveel mogelijk chips van één bepaald merk te kopen. En dat allemaal voor die kleine ronde schijffjes.

Flippo's zijn een rage bij kinderen tussen de 5 en 14 jaar. Ze zijn helemaal gek van die dingen. Alles doen ze om in het bezit te komen van zoveel mogelijk verschillende afbeeldingen. Van zeuren tot soms stelen toe. De kinderen lijken met niets anders bezig te zijn. Voor buitenstaanders, zoals ik, is het niet duidelijk wat ze nu eigenlijk in die schijffjes zien en wat ze ermee doen.

Rages komen razendsnel op en voor je het weet zijn ze weer verdwenen.

Cultuurflitsen die bijna te kort zijn om een trend te noemen. Toch zit er in dit geval meer achter die kortstondige kinderziekte. Want waren wij niet allemaal in onze jeugd een tijd lang gek van iets? Ik wel, van sigarenbandjes, suikerzakjes, schelpen en postzegels verzamelen bijvoorbeeld. Op de zolder van mijn ouders liggen vast nog wat resten van die bevestigingen.

*Ineke Strouken
hoofdredacteur*

W

Waarom de Sebaldinen eerst Malvina's heetten en nu Falkland-eilanden worden genoemd

Na naamswijzigingen van zijn grote stuwdammen geeft Zuid-Afrika ook vliegvelden namen die niet meer aan de apartheid herinneren.

De grootste luchthaven Jan Smits bij Johannesburg gaat Johannesburg International heten, die van Kaapstad heet nu Cape Town International in plaats van Daniël Malan, de vroegere premier die de apartheid uitriep.

Indonesië: gebeeldhouwde heldenfiguren in

Trowulan Oost-Java

Foto uit: De traditionele bouwkunst in Indonesië

Ook moeten eigenaren van panden en ondernemingen op last van het stadsbestuur van Jakarta vóór 17 augustus 1995 buitenlandse woorden op borden vertalen in het Bahasa Indonesia.

Volkeren en landen hechten kennelijk veel aan kwesties van naamgeving. In de geschiedenis is de plaatsnaam dan ook een machtig zinnebeeld of propagandamiddel. Ingrijpende politieke en staatkundige veranderingen gaan dikwijls gepaard met geografische naamsveranderingen. Deze veranderingen hebben vaak grote emotionele betekenis voor de bevolking van een land. Er wordt om gestreden en gejuicht, geleden en gehoopt. Van alles en nog wat komt tot uitdrukking in een naamsverandering.

Sovjetunie

Wat dergelijke veranderingen betreft spant de Sovjetunie de kroon. Men schat het totale aantal bewoonde plaatsen in dit immense land op 709.000. Daarvan heeft zeker de helft in deze eeuw een andere naam gekregen. In de eerste plaats hangt dit grote aantal samen met de revolutie in 1917. Daarbij werden namen, die aan het oude regime herinnerden zoveel mogelijk uitgebannen.

Alle namen met een tsaristische, religieuze of niet-Russische achtergrond werden geschrapt en kregen in de meeste gevallen een propagandistische opvolger. Vernoeming naar helden en leiders van de Russische Revolutie was daarbij een veel voorkomend motief.

Alle grote figuren van de revolutie zijn naar voren gebracht: St. Petersburg veranderde in Leningrad, Nisjni Nowgorod is herdoopt in Gorki en

Tsaritzin, het kleine plaatsje aan de Wolga, heette voortaan Stalingrad. Latere nationale helden werden eveneens in plaatsnamen geëerd, zoals de ruimtevaarder Gagarin, de piloot Babushkin en Serov, de geograaf Kropotkin en de oorlogshelden Vatutin en maarschalk Zhukov.

Lenin

Deze verering van nationale helden en partijleiders in geografische namen, leidde ook weer tot nieuwe naamsveranderingen. Zodra een bepaalde vernoemde partijleider namelijk uit de gratie raakte, werd zijn naam meteen van de landkaart geschrapt.

Toen Molotov, Malenkov en Kaganovich in 1957 uit het Politbureau werden gegooid, moesten alle plaatsen die naar hen waren genoemd, worden omgedoopt. Een paar jaar later viel Stalin in ongenade en alle duizenden plaatsen die naar hem waren genoemd kregen een andere naam. De Opperste Sovjet besloot in 1961 om al deze plaatsen voortaan naar Lenin te noemen. Bij Stalingrad lag dat moeilijk aangezien Leningrad reeds bestond. Stalingrad werd toen omgedoopt in Volgograd (naar de rivier). Na de omwentelingen in de Sovjetunie heet Leningrad inmiddels weer St. Petersburg.

Oost-Pruisen

Opvallend waren ook de speciale naamgevingsprogramma's die de centrale regering in Moskou in bepaalde regio's doorvoerde. Het vroegere Oost-Pruisen werd ten gevolge van de Conferentie van Potsdam geannexeerd door de Sovjetunie als de provincie Kaliningrad (het oude Königsberg). Alle oorspronkelijke Duitse inwoners

werden over de Sovjetunie verspreid en hun plaats werd door Russische immigranten overgenomen.

In 1946 werden alle Duitse plaatsnamen vervangen door Slavische. Daarbij vonden maar liefst 1554 naamsveranderingen plaats. Bekende voorbeelden zijn Kaliningrad (Königsberg), Ladushkin (Ludwigsort), Mamonovo (Heiligenbeil) en Vesnovo (Kussen). Ook in andere delen van de Sovjetunie zijn Duitse namen door Russische vervangen, zoals in de vroegere Duitse Volga-republiek, de Oekraïne en Moldavië. Een programma van naamsveranderingen vond tevens plaats op de Krim. In een poging om het nationalisme van de Krim-tartaren in de kiem te smoren liet Stalin vanaf 1945 alle 1050 Tataarse plaatsnamen veranderen.

Politieke tegenstellingen

Centraal-Europa is van oudsher een gebied waar politieke tegenstellingen tot uitdrukking komen in naamsveranderingen. In dit deel van Europa botsen vooral Slavische en Germaanse elementen met elkaar. Dat leidt nogal eens tot naamsveranderingen.

Wie aan de winnende hand is voert zijn taal in het veroverde gebied in. De plaatsnamen zijn daarbij een middel om het grondbezit te houden of afgifte door een ander af te dwingen. Poolse namen als Poznan, Chelmo, Gdansk, Pomorze, Wroclaw en Oswiscin luiden in de Duitse tijd respectievelijk Posen, Kulm, Dantzig, Pommeren, Breslau en Auschwitz.

Ook in het zuidelijk deel van Centraal-Europa heeft de tegenstelling tussen Slavisch en Germaans zich in naamsveranderingen geuit. Toen Bohemen

zich als Tsjechoslowakije uit de Habsburgse monarchie afscheidde veranderde Praag in Praha. Pressburg werd Bratislava en Karlsbad werd geslaviseerd tot Carlovi Vari. Lemberg, vroeger in Oostenrijks Galicië, daarna bij Polen en thans in Russische handen werd ten slotte Lvov.

Kolonialisme

Koloniale verwerving leidde in het verleden dikwijls tot naamsveranderingen. De Filipijnen zijn door Magelhaens bij de ontdekking Lazarus-archipel genoemd, maar kregen van de Spaanse regering hun huidige naam, ter ere van koning Philips II.

Een ander vrij recent voorbeeld vormen de Falkland-eilanden. Oorspronkelijk heten deze de Sebaldinen, naar hun ontdekker, de Nederlander Sebald de Weerd. De Britten maken later aanspraak op de eilandengroep en noemen deze naar Lord Falkland. De Franse ontdekkingsreiziger Bougainville vestigt er in 1764 een Franse nederzetting met de naam Malouines, naar de Franse havenplaats St. Malo. Spanje krijgt de eilandengroep later in bezit en doopt ze om in 'les islas' Malvina's. In 1833 komen de eilanden definitief in Engelse handen en heten weer de Falkland-eilanden.

Inlandse namen

Inmiddels zijn de meeste koloniale namen afgezworen en vervangen door inlandse. Zo zijn rond 1962 in Algerije de meeste Franse namen door Arabische vervangen. Hetzelfde gebeurde met Portugese namen in Angola en Mozambique, die werden veranderd in Afrikaanse namen.

In onze voormalige kolonie Indonesië zijn na de dekolonisatie ook diverse

naamsverwisselingen doorgevoerd. Batavia heet nu Jakarta. Buitenzorg heet nu naar de daar bestaande dessa Bogor ('bladloze boom') en Fort de Kock op Sumatra is tenslotte veranderd in Boekit Tingi ('hoge heuvel').

Zoals eerder vermeld is het stadsbestuur van Jakarta momenteel opnieuw bezig met een campagne tegen vreemde namen. Daarbij gelast zij verwijdering van buitenlandse woorden op borden met namen van gebouwen, ondernemingen en winkelcentra. Eigenaren van panden en ondernemingen hebben tot 17 augustus, de dag waarop Indonesië zich vijftig jaar geleden onafhankelijk van Nederland verklaarde, de tijd om buitenlandse woorden op borden te vertalen in de officiële taal in Indonesië, het Bahasa Indonesia. Een winkelcentrum als 'Citraland Shopping Centre' zou hierdoor 'Citratana Pusat Perdagangan' heten en de pas aangelegde buitenwijk 'Lippo Village' heet dan 'Desa Lippo'.

Promotie

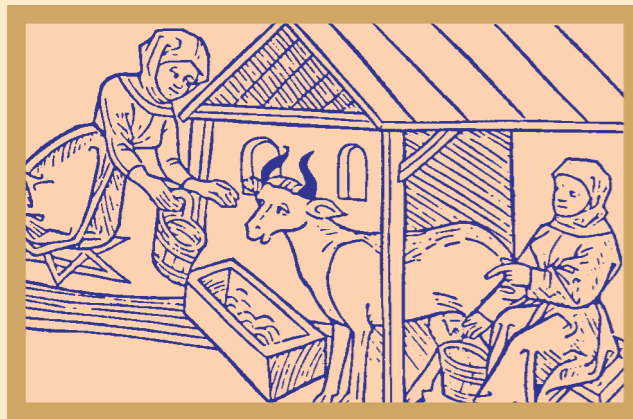
Dat plaatsnamen ook een belangrijk middel voor city-promotion vormen zien we in Amerika. Daar kennen we het verschijnsel dat steden naarmate zij zich meer ontwikkelen andere namen kiezen, die beter passen bij hun nieuwe imago.

De stad Glen Ellen, bij Chicago, is in dit opzicht recordhouder. Oorspronkelijk heette de stad Babcock's Grove, naar zijn eerste bewoners. Daarna was de naam achtereenvolgens Du PageCenter (1834), Stacy's Corner (1835), Newton's Station (1849), Danby (1851) en Prospect Park (1882). Vanaf 1889 draagt de stad zijn huidige naam Glen Ellen.

Girbe Buist

Zwarte magie

De gemiddelde heks was arm, oud, vrouw en ongehuwd

Molkentoverij

Houtsnede uit: *Pluemen der Tugent*

(Augsburg 1486)

Drie eeuwen lang, tussen 1450 en 1750, voerden rechters in de noordelijke Nederlanden strijd tegen tovenaars en toveressen. Wel verschilde de intensiteit waarmee zij hun heksenjacht uitvoerden per provincie. In Holland bijvoorbeeld werd na 1600 nauwelijks nog een heks veroordeeld. Maar elders in de Nederlanden, en dan vooral op het platteland, hield men nog tot circa 1750 vast aan het geloof in tovenaars en toveressen.

Processtukken van hekserijprocessen zijn bizar leesvoer. Wie ze leest ziet rechters voor zich die in alle ernst mensen ter dood veroordelen voor misdrijven die zij nooit begaan kunnen hebben. Gedwongen door tortuur en waterproef bekenden de ongelukkigen meestal

grif hun hekserij-praktijken. Wie waren die heksen, waarvan werden ze beschuldigd en wat gebeurde er met hen?

Henk Vergunst

Waterproef

Dat geloof behelsde bijvoorbeeld dat het voor heksen mogelijk was rond te vliegen op bezemstelen, omdat ze zo ongelooflijk licht waren. Daarom gebruikten veel rechters de waterproef als een simpele en doeltreffende test om te kijken of iemand heks was. De verdachte werd dan zonder pardon in het water gesmeten en wie bleef drijven was blijkbaar zó licht dat hij of zij wel heks moest zijn. Wie zonk was onschuldig.

Zoals gezegd stond men in Holland al vroeg sceptisch tegenover heksenjachten. Op de Leidse universiteit stelde een club professoren in 1594 een verklaring op, waarin zij de gevreesde waterproef als bewijs bij toverijprocessen afwezen.

Zwarte magie

Er waren twee categorieën heksen actief: de witte en de zwarte magiërs. Fenne Jacobs uit Aduard in Groningen werd in 1574 beschuldigd van zwarte toverij. Ze zou 'molkentoverij' op haar geweten hebben; daaraan werd het mislukken van de boterbereiding en het droogstaan van de koeien geweten. Molkentoverij is zwarte magie, net zoals het ziek maken van een kind door een toverformule uit te spreken of het afroepen van hagel over de oogst door het verbranden van betoverde stoffen.

In de voorstelling van de mensen waren er heksen die zelfs zó vergingen dat ze een pact met de duivel sloten. Dergelijke heksen waren geen 'eenvoudige' misdadigers meer, maar kettters die het christelijke geloof verwierpen en de duivel zelf dienden.

De beschuldiging van contact met de duivel had ernstige consequenties. Dat blijkt wel uit het proces dat rond 1595 in Amersfoort werd gevoerd tegen Margriet Willems en haar dochter Adriana. Beiden waren aangeklaagd

wegens het ziek- en doodtoveren van mensen, maar na marteling bekenden zij ook nog eens een pact met de duivel te hebben gesloten. Margriet werd daarop verbrand, Adriana zwaar gegeeseld en opgesloten om te zien of ze zich zou beteren.

Witte magie

Iemand die de witte magie beoefende was Jochem Bos. Hij genoot in Nijkerk en omstreken een reputatie als toverdokter, die omstreeks 1550 voor twee daalders per consult mensen hielp met problemen die zij aan zwarte toverij toeschreven. Met zijn 'tegentoverij' wist hij de daden van zijn zwarte tegenspelers te neutraliseren. Jochem Bos was een specialist, maar veel mensen knutselden ook thuis met huismiddeltjes en spreuken die bescherming moesten bieden tegen toverij.

Witte en zwarte toverij waren voor hun bestaan van elkaar afhankelijk en niet altijd was de scheidslijn daartussen even duidelijk. Daardoor konden ook witte magiërs of duivelbanners onder verdenking komen te staan. Toch had een duivelbanner die niet teveel opviel weinig te duchten.

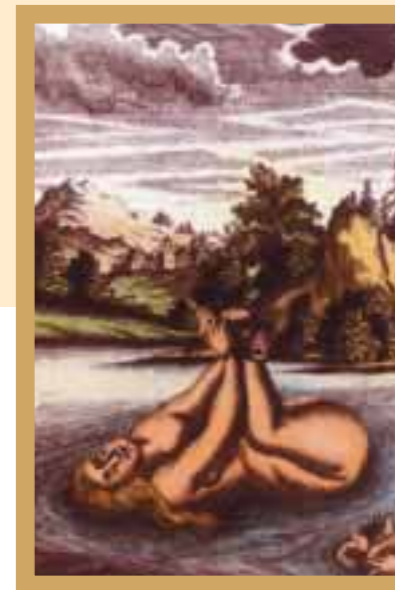
Ongeluksvogels

Wat was de gemiddelde heks voor een persoon? Was hij of zij rijk, getrouwd,

Waterproef

Gravure uit: *Histoire des critiques des pratiques*

superstitieuses, (1702)

jong of oud? Het valt niet mee daarvan een beeld te krijgen. De processtukken schilderen de verschillende maleficia (betoveringen) die de heksen zouden hebben begaan tot in de kleinste details, maar vermeldingen over leeftijd, burgerlijke staat, beroep of vriendenkring staan er bijna niet in.

Alleen die doodenkele keer dat de processtukken getuigenverklaringen bevatten wordt het interessant. Deze verklaringen van dorpsgenoten leggen conflicten bloot die rondom de heks waren gerezen, en werpen licht op de plaats in de maatschappij van de verdachte. Bij het merendeel van de processen werden dergelijke voor ons onthullende getuigenverklaringen niet opgetekend, of ze gingen op een later tijdstip verloren.

Uit de paar getuigenverklaringen die wél bewaard zijn gebleven valt op dat de conflicten van proces tot proces verschilden. Het is dan ook ondoenlijk het profiel van de typisch Nederlandse toveres te schetsen, al valt er wel iets over deze ongeluksvogels te vertellen.

Als eerste valt op dat minstens driekwart van de heksen vrouw was. Zo werden in Groningen tussen 1547 en 1597 vijftig vrouwen, tegen zeven mannen wegens toverij veroordeeld. Van de processen die tussen 1552 en 1726 in het Limburgse Maasland werden gevoerd was de hoofdrol in slechts 10% voor een man weggelegd.

In 1571 werd Anna Hendriks op

beschuldiging van toverij in

Amsterdam verbrand, gravure

van Jan Luyken

Illustratie uit: *Heksen en hekserij*

(Houten 1991)

Kruiden en smeerseltjes

Een verklaring daarvoor zou kunnen zijn dat al in de oudheid het prototype van de heks een vrouw was. Vrouwen zijn moreel zwakker en bezwijken eerder dan mannen voor duivelse verleidingen, zo dacht de geestelijkheid, die daarmee het bijbelse beeld van de vrouw als verleidster volgde.

Een andere verklaring kan gezocht worden in de rol die vrouwen in de samenleving speelden. Het waren de vrouwen die het voedsel bereidden, de geneeskunst beoefenden en optraden als vroedvrouw. Deze taken gaven hun de gelegenheid zwarte magie te bedrijven en dát maakte vrouwen bijzonder kwetsbaar voor beschuldigingen van toverij.

Vrouwen konden bijvoorbeeld hun kennis over het koken inzetten om kruiden tot toverdranken te verwerken. Dat heksen veelvuldig boven kookpotten worden afgebeeld is dus geen toeval. Op het platteland beoefenden 'vroede vrouwen' de geneeskunst en zij gebruikten daarbij allerlei kruiden en smeerseltjes, aangevuld met toverspreuken en bijgelovige gebeden. Als iemand een ziekte opliep of onverwacht stierf werden deze vroede vrouwen al snel van zwarte magie beschuldigd.

Zonderling

In een tijd dat zeker een vijfde van de kinderen in de eerste levensmaanden

Heksenverbranding

Miniatuur in: *Chroniques de France*

(1492)

stierf, was de verklaring dat de vroedvrouw dit met toverij had veroorzaakt al snel geloofwaardig. Naar verluidt konden deze boosaardige 'kinderhalers' een vroege geboorte opwekken met een drankje, het kind nog tijdens de bevalling stiekem wurgen of duivelszalf op de placenta smeren, waardoor moeder en kind beiden stierven.

De Noordnederlandse heksen waren meestal op moment van veroordeling ouder dan vijftig. In Tongeren, dat toentertijd bij Nederlands Limburg hoorde, onderwierp men in 1668 zelfs nog een tachtigjarige na beschuldigingen van toverij aan pijniging.

De meeste heksen waren al wat ouder, omdat zij pas werden beschuldigd als de verdenkingen jegens hen zich in de loop der tijd hadden opgestapeld. Bovendien gingen oudere mensen zich

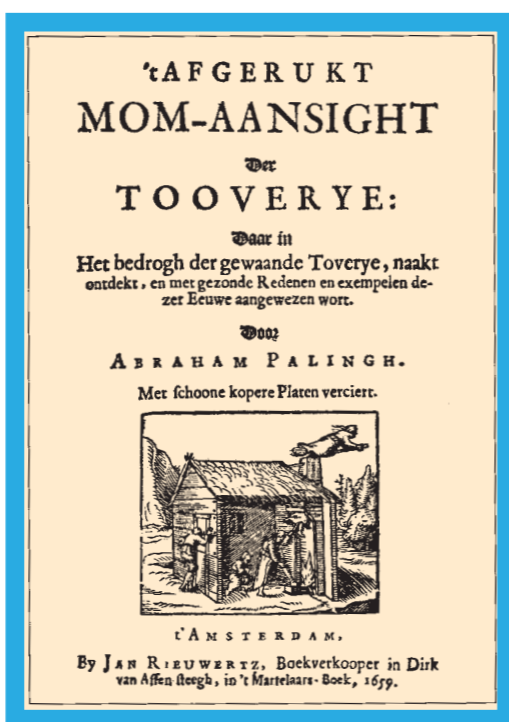
soms zonderling of asociaal gedragen. Hun burens voelden zich daarvoor slecht op hun gemak en schreven hun vreemde gedrag toe aan toverij.

Vergiftigde appel

Toch kwam het ook voor dat jongeren als heks veroordeeld werden. Vooral degenen die van liefdesmagie werden beschuldigd, waren doorgaans twintigers of dertigers. Een enkele keer werden zelfs kinderen en tieners wegens toverij terechtgesteld.

Zo sleepte het overlijden van het dochtertje van een hervormde predikant uit het Groningse Blijham in 1596 nog twee andere kinderen het graf in. Het meisje bezweek na een ziekte van dertien weken.

Ene Alke Engels werd ervan verdacht haar een vergiftigde appel te hebben gegeven. Op grond daarvan gaf de drost opdracht Alke en haar zus Bertien gevangen te zetten. Bertien pleegde zelfmoord voordat zij kon worden ver-

Abraham Palingh schreef in 1659

een boek waarin hij toverij

probeerde te ontmaskeren

hoord. Alke stierf vier dagen later op de brandstapel.

Door de duivel verleid

Een flink deel van de aangeklaagde toveressen was ongehuwd of weduwe. Waarom was dat? In een door mannen gedomineerde samenleving was het bestaan van ongebonden vrouwen een bron van zorg en angst. Men dacht dat ongehuwde vrouwen veel eerder door de duivel verleid konden worden dan gehuwde vrouwen. De meeste ongetrouwde vrouwen waren bovendien tamelijk arm en vormden daardoor een maatschappelijk probleem.

Naele Aelts uit Harderwijk werd in 1594 op zeventigjarige leeftijd aan een staak gewurld en vervolgens verbrand. Ze was weduwe en werd ervan beschuldigd twee duivelse minnaars te hebben gehad. Zij zouden een merkteken tussen haar schouders en op haar stuitje hebben gezet. Helaas vermeldde de processtukken niet wat er op die plekken nu precies te zien was.

Toch konden ook getrouwde vrouwen in de problemen komen. Conflicten binnen het gezin konden daarvoor de aanleiding zijn: mannen wezen hun vrouw aan als heks, of een jongen beschuldigde zijn moeder van toverij als deze de vrouw van zijn keuze niet mocht trouwen.

Ook kon een vrouw meegezogen worden in de ruzies die haar man had. Zo werd Maryke, de vrouw van Goessen Gyskens uit Putten, in 1550 beschuldigd van toverij. Maar het Hof van Gelre nam de aanklacht niet in behandeling, omdat uit onderzoek was gebleken dat een aantal dorpelingen Gyskens een loer hadden willen draaien. Hij schrok namelijk niet terug voor een stevige aanpak als het door hem uitgeleende geld niet tijdig werd terugbetaald.

Marteling

In hekseryprocessen gold alleen een bekentenis van de beklaagde als volwaardig bewijs. Vaak kon de rechter

Een vrouw vrijt met de duivel

Houtsneede uit: *De lamiis et phitonicis mulieribus*

(Reutlingen 1489)

dat bewijs alleen na tortuur verkrijgen. Dat maakte marteling tot een geoorloofd middel bij hekseryprocessen. Beperkende bepalingen moesten misbruik en willekeur bij de tortuur zien te voorkomen.

Een 'scherp' verhoor was alleen toegestaan als middel om het laatste restje ontbrekend bewijs te leveren. Tortuur mocht alleen toegepast worden bij voldoende aanwijzingen dat er een zware misdaad was gepleegd. De beulen mochten alleen martelen zolang het lichaam dit nog aankon. Het lichaam mocht niet verminkt worden en ook suggestieve vragen waren taboe.

In de praktijk werden deze beperkingen omzeild. Zo moest de marteling in één ronde geklaard worden. Een tweede ronde was alleen geoorloofd bij de inbreng van nieuwe beschuldigingen. In de praktijk schorsten de beulen daarom de beproeving, waardoor het slachtoffer nog een tweede, derde of zelfs zevende ronde in kon gaan.

Geertruy Damen uit Amersfoort kreeg het in 1593 zwaar te verduren. Bij een eerste scherp verhoor gaf zij, tachtig jaar oud, geen duimbreed toe. De tortuur werd geschorst, waarna haar beulen haar aan de waterproef onderwierpen. Geertruy bleef drijven 'als een gans'. 's Middags werd de marteling weer voortgezet, waarop ze bekende.

Paria

De gebruikelijke straf bij beschuldiging van toverij was verbranding. Zo belandde in Maasland tussen 1520 en 1690 97% van degenen die hadden bekend op de brandstapel. Wie volhardde in ontkenning werd verbannen.

Twee vrouwelijke heksen staan boven de kookpot

om donder en bliksem te maken

Houtsneede uit: *De lamiis et phitonicis mulieribus*

(Reutlingen 1489)

Dat was een minder aantrekkelijke straf dan het lijkt. De banneling kon moeilijk nieuw onderdak vinden en hij of zij was in de nieuwe woongemeenschap een paria en snel opnieuw het slachtoffer van hekserybeschuldigingen.

Verbanningsstraffen van drie maanden, een jaar plus een dag, tien jaar of levenslang kwamen voor. Veel bannelingen probeerden voortijdig terug te keren, maar wie dat deed riskeerde een wisse dood. Eigenlijk was Marie Ganen uit het Limburgse Lummen in 1614 goed af toen haar drie jaar verbanning werd omgezet in een gevangenisstraf van dezelfde lengte.

Een dagje naar het strand

Wie met koelbox, krant en kroost 's zomers naar het strand gaat, doet iets dat zes generaties terug volstrekt ongewoon was. Toen werd de kust gemedan. Pas rond 1750 ontdekte men de ontspannende en heilzame werking van zeewater. Dat leidde tot kusttoerisme, waardoor kleine, armelijke visserplaatsjes veranderden in mondaine badplaatsen. In Nederland werd Scheveningen de chiqueste badplaats.

Eeuwenlang werden de kuststreken in Europa gemedan als de pest. De zee was een onberekenbaar en gevaarlijk monster en aan de kust was het gevaar van overstroming en verdrinking altijd voelbaar. Er was geen mens die voor zijn lol de zee in ging.

Het rapport van een Staatscommissie die de toestand van de Nederlandse duinen onderzocht, bracht het in 1798 als volgt onder woorden: "Er is geen gedeelte van onze Vaderlandschen grond, dat minder bezocht, minder bekend is dan de Hollandse Duinen; zij worden door het gros der Natie beschouwd als een woestijn, die enkel uit hooge en rauwe Zandbergen bestaat." De kust, daar kwamen alleen vissers en jutters, omdat de zee hun brood was.

Laxeermiddel

In de eeuw na 1750 veranderden deze opvattingen volkomen. De angst voor de kust sloeg om in een verlangen ernaar. Aan de kust kon je immers één zijn met de natuur, en je kon er ook Gods schepping in volle omvang ervaren. "Waar zee is, daar is God", vatte een auteur het in 1850 samen. De kust bood ruimte voor zelfonderzoek, esthetisch genot en wetenschappelijke nieuwsgierigheid naar biologische en aardkundige verschijnselen. Vooral romantische geesten waren daar vatbaar voor en reisden richting zee, wat eind achttiende eeuw al tot een bescheiden kusttoerisme leidde.

De zee werd van vijand de vriend van de mensen. Men ging de zee zelfs als de 'grote genezer' zien. Zo publiceerden twee Britten in 1702 een verhandeling waarin zij beweerden dat zeewater hielp tegen uiteenlopende kwalen als astma, doofheid, reumatiek, krankzinnigheid, hernia en tering. In Engeland maakte dit idee van de 'genezende zee' veel opgang. Wie het betalen kon, de Engelse aristocratie dus, reisde op doktersadvies naar de kust om er te kuren.

Deze rijke patiënten baadden tweemaal daags in zee, vooral in herfst en winter. Het ijskoude zeewater stimuleerde de lichaamsdelen en gaf het lichaam kracht en energie. Voor zwakke patiënten waren die winterse natuurbaden echter veel te koud. Voor hen verzezen er badhuizen waar men in warm zeewater kon baden. Stoommachines pompten het zeewater naar de baden toe. Opmerkelijk is ook de toepassing van zeewater als laxeermiddel. Artsen schreven het tot ver in de negentiende eeuw voor aan patiënten die er hun darmen mee konden schoonspoelen.

Scheveningen

De nieuwe opvattingen over de zee brachten in heel Europa kusttoerisme op gang en veranderden piepkleine vissersplaatsjes in grote badplaatsen. Dat gebeurde het eerst in Engeland, waar Brighton aan de zuidkust zich tot een mondaine badplaats ontwikkelde. Die mondaine sfeer werd gestimuleerd door de regelmatige aanwezigheid van de

kroonprins, de latere koning George IV. Hij liet er rond 1815 het exotische Royal Pavilion neerzetten, een buitenplaats aan zee.

De badgasten kuurden wat af, maar nooit duurde dat de hele dag. In de ledige uren verlangden zij vermaak en daarom verzezen er in de meeste badplaatsen voorzieningen als een casino, een concertzaal, een wandelpier. De badplaatsen boden na 1850 een totaalpakket van gezondheid en vermaak aan en het hing van het land af wat de meeste nadruk kreeg. De Duitse badgasten bezochten de kust veelal om te kuren. In Nederland kregen ontspanning en vermaak veel meer nadruk.

De badplaatsrage die in Engeland al rond 1750 gestart was, sloeg in Nederland pas begin negentiende eeuw aan. Het begon in Scheveningen, waar zakenman Jacob Pronk in 1818 in de duinen een houten badhuisje neerzette. Kuurders konden zich daar onderdompelen in een van de houten kuipen, waarvoor met emmers en paard en wagen het water uit zee gehaald werd. Pronks simpele badhuisje was een succes en al na twee jaar zette hij een veel groter stenen exemplaar neer.

Kurhaus

Dit succesvolle particuliere initiatief schudde het gemeentebestuur wakker, dat wel zag dat aan die baders geld te verdienen was. De burgemeester zelf ging op reis naar Boulogne om daar de badinrichtingen te bekijken. In 1828 werd in Scheveningen het Grand Hôtel des Bains geopend, in de volksmond beter bekend als het Stedelijk Badhuis.

Het Badhuis omvatte een receptiezaal, een biljartkamer, een bibliotheek, een

grote eetzaal, hotelkamers en twaalf badkamers. Zo'n veertig jaar later werd het verder uitgebreid met een eetzaal en een kuurzaal, waarmee het badhotel een volwaardig kuurhotel was geworden. Alleen een casino ontbrak nog.

In de jaren tachtig werd het hotel grondig verbouwd en de belangrijkste toevoeging was een nieuwe zaal. Deze reusachtige zaal voor 3000 mensen deed denken aan een Italiaans paleis uit de renaissance. In 1885 werd het vernieuwde complex onder de naam Kurhaus geopend. Het werd een illustreerd gebouw, waar vele beroemde muzikanten zoals de Beatles hebben opgetreden. Toen het in 1972 gesloopt dreigde te worden, leidde een landelijke protestactie tot plaatsing op de monumentenlijst.

Behalve het Kurhaus verzezen in Scheveningen nóg drie chique vrijstaande hotels: het Oranjehotel, het Grand Hotel en eind 1904 het Palace Hotel. De aanleg van een rijweg en ten slotte de bouw van een strandmuur deden de eigenlijke boulevard ontstaan.

Extra attracties

Als extra attractie werd in 1901 bij het Kurhaus een wandelpier gebouwd. Bezoekers van het Kurhausterras, die een toegangsprijs moesten betalen, mochten die pier gratis op. Aan het eind ervan stond op een groot platform een paviljoen, waar in het hoogseizoen concerten werden gegeven.

Slimme ondernemers roken hun kansen. In 1880 gaf een van hen opdracht aan de Haagse schilder H.W. Mesdag een zee-panorama te schilderen. Het enorme doek werd opgehangen in een speciaal paviljoen, waarvoor de bezoekers toegang moesten betalen. Wie in

Een dagje op het strand

Foto uit: Nederlands Familiealbum (1975)

het midden stond en om zich heen keek, waande zich op de Seinpostduin bij Scheveningen. Hij zag de zee, het duinlandschap, het strand, de cavalerie, de badhuizen en hotels, de daken van oud-Scheveningen en een stukje Den Haag. Mesdag legde een tijd vast waarin het schilderachtige dorp Scheveningen in een mondaine badstad veranderde.

Voor al door de aanwezigheid van het Kurhaus had Scheveningen van alle Nederlandse badplaatsen de chiqueste uitstraling. En toch was het vergeleken bij de mondaine Vlaamse, Franse en Britse badplaatsen maar een sjofel dorpje. Nederlanders waren nu eenmaal niet zo kwistig met geld en van zichzelf waren rechtzinnig-calvinistische vissersgemeenschappen als Scheveningen ook al wars van opsmuk en luxe.

Zandvoort

Behalve de maatschappelijke bovenlaag behoorden vreemd genoeg ook arme, zieke Nederlandse kinderen tot de eerste badgasten. Zij groeiden op in vervuilde steden en vochtige kelderwoningen, waardoor ze aan chronische aandoeningen als astma, bronchitis, tuberculose en scrofulose leden. De verwachting was dat deze bleekneusjes in de frisse zeelucht flink zouden opknappen.

Daarom werden in tal van Nederlandse steden verenigingen opgericht die de zieke kinderen uitzonden naar de kust. Voor hen werden speciale koloniehuisen gebouwd, zoals het Emmakinderhuis in Wijk aan Zee in 1884 en het zeehospitium in Katwijk aan Zee. Deze toen nog onbeduidende badplaatsjes hadden de voorkeur van de stichters van sanatoria en herstellingsoorden, omdat de zieke kindertjes in een rustige en hygiënische omgeving sneller zouden genezen dan in de drukte. Egmond aan Zee werd het belangrijkste centrum. Hier hadden alle gezindten koloniehuisen, die in het dorp nog steeds beeldbepalend zijn.

Familie Holthuis in Scheveningen

(twintiger jaren)

Scheveningen rond 1850. In het midden het

Stedelijk Badhuis en rechts het Grand Hotel

Garni, gravure van C.C.A.Last

Illustratie uit: J.G. Kikkert, Op stap in Nederland,

Toerisme vroeger en nu (Weesp 1985)

Na de eerste wereldoorlog probeerde men in Zandvoort een tweede Scheveningen van de grond te krijgen. Het werd een mislukking. Vanuit Amsterdam kwamen veel strandbezoekers, maar die waren in een half uur met de trein uit en thuis en maakten geen gebruik van de hotels. Ook buitenlandse gasten lieten het afweten. Voor zover zij Zandvoort bezochten, logeerden zij in Amsterdam. De bereidheid om te investeren in bouwprojecten in Nieuw-Zandvoort bleek dan ook gering. Nieuw-Zandvoort werd geen wervende ontmoetingsplaats van de *beau monde*, maar een rustig, wat afgelegen gedeelte van het oude dorp Zandvoort.

'Projectontwikkelaars' en gemeentebesturen hadden Scheveningen en Zandvoort een stedelijke allure willen geven. De wat later ontstane badplaatsen als Noordwijk aan Zee en Bergen aan Zee werden juist zoveel mogelijk aangepast aan het bestaande duinlandschap en de natuur. De Engelse villaparken en tuinsteden stonden daarvoor model: kronkelwegen, veel beplanting en vrijstaande huizen waren de uiterlijke kenmerken. Het waren badplaatsen voor een kapitaalkrachtige bovenlaag, en voor intellectuelen. Katwijk aan Zee, Domburg en later Bergen-Binnen werden echte kunstenaarsdorpen.

Zonnebaden

Na de eerste wereldoorlog bezochten de mensen die het betalen konden steeds vaker de kusten van de Middellandse Zee. Dat was apart, dat was nieuw en daar kon je uitstekend zonnebaden. Het

zonnebad was vast onderdeel van een badkuur geworden en bruin worden werd in verband met gezondheid gebracht. De Duitse badgasten bleven in de jaren twintig weg van onze Noordzeekust. De economische malaise en de hyperinflatie als gevolg van de eerste wereldoorlog maakten Nederland voor hen onbetaalbaar.

In plaats van deze kapitaalkrachtige badgasten bracht de burgerij steeds vaker een bezoek aan de badplaatsen. Door stijgende lonen, kortere werkdagen en meer vakantie kregen zij daar de gelegenheid voor. De tram en de trein brachten hen goedkoop en snel naar de kust. Deze kleinburgers verbleven voornamelijk op het strand, waar een uitbundige verzameling tijdelijke bouwsels een plaatsje vond. Tevens verschenen er zwembaden, douches en verkleedcabines, die echter niet meer de therapeutische pretentie hadden van de negentiende-eeuwse badhuizen.

Langzamerhand gingen de badplaatsen verschillen in 'standing' vertonen. De elite bezocht Oostende, Knokke, Scheveningen en het Duitse Norderney. De middenstand ging naar Blankenberghe, Domburg, Egmond aan Zee en Katwijk, terwijl Hoek van Holland en Zandvoort in trek waren bij arbeidersgezinnen uit Rotterdam en Amsterdam.

Zimmer frei

Na de oorlog werd de badplaats bij uitstek het domein voor de smalle beursen. Wie het wat breder had trok naar het buitenland, met name naar de Middellandse-Zeekust. Nederlandse

badgasten gingen hooguit nog een enkel dagje naar het strand. Daarvoor volstond een groot parkeerterrein en wat strandpaviljoens. Wie voor langere tijd aan de kust verbleef kampeerde of sliep in een vakantiehuisje.

Wel kwamen de Duitsers uit het Ruhrgebied in hun volkswagentjes naar de Nederlandse kusten. Wat ze spenderden was meer dan welkom, maar verder werden deze nieuwe bezetters van de Hollandse stranden niet overal even enthousiast ontvangen. Al jaren staat in Vlissingen op een bunker, midden in de zee met grote witte letters geschreven: *Zimmer frei*.

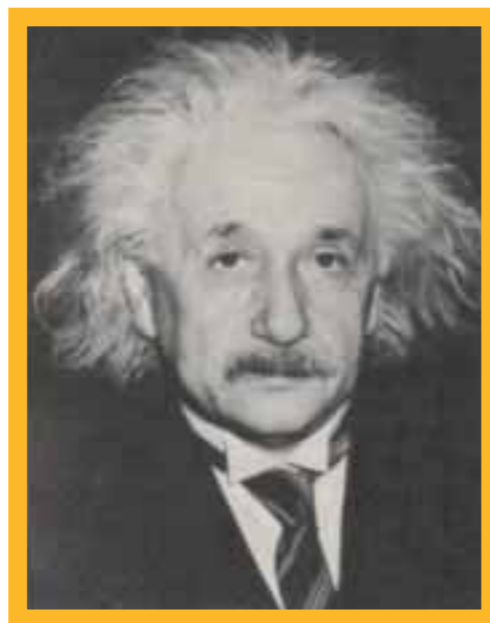
Het twintigste-eeuwse lot van de Nederlandse badplaatsen laat zich mooi illustreren aan de hand van cabaretliedjes. Zong Louis Davids voor de oorlog nog over onwennige Amsterdammers die naar Zandvoort 'al aan de zee' trokken en hun eigen broodjes en koffie meenamen, Toon Hermans bezong na de oorlog de Middellandse Zee die zo blauw was en waar het er een stuk frijoler aan toeging dan thuis.

Het strandtoerisme per bus en vliegtuig naar warme landen is inmiddels zo gewoon geworden dat bezorgde milieu-activisten aan de bel trekken. Ook de kwaliteit van het zeewater is vaak maar matig en de zonnestralen brengen niet langer alleen maar gezondheid. We gaan echter niet langer voor onze gezondheid naar zee, maar om er bruin te worden, te spelen en te flirten.

Tamara H. van Uitert

Heb je net zo'n hekel aan leren als Einstein?

Slechte leerlingen troost men vaak met voorbeelden van personen, die ondanks slechte schoolprestaties toch maatschappelijk slagen. Er zijn mensen die beweren dat slechte leerlingen het verder schoppen dan hun brave klasgenoten. In het maatschappelijk leven komt het immers aan op praktische intelligentie en ellebogenwerk en niet op ijver en het angstig nastreven van hoge cijfers. Als bewijs voor hun stelling wijzen zij daarbij op beroemdheden als Albert Einstein en Winston Churchill die ondanks hun slechte schoolprestaties toch zeer grote daden volbrachten.

Albert Einstein

1879-1955

De stelling 'slecht op school, geslaagd in het leven' vormde voor de Duitse publicist Gerhard Prause aanleiding om de schoolprestaties van meer dan honderd geniale en beroemde persoonlijkheden uit heden en verleden te onderzoeken. In zijn boek *Genies an der Schule, Legende und Wahrheit über den Erfolg im Leben* (Econ Verlag Düsseldorf/Wien) doet hij verslag van dit onderzoek naar samenhang tussen schoolprestaties en het latere maatschappelijke succes van leerlingen.

Einstein

Er zijn inderdaad geniale figuren geweest, die op school zeer slecht presteerden. Het beroemdste voorbeeld is wel Albert Einstein (1879-1955). Einstein werd op 14 maart 1879 in het Duitse Ulm geboren. Bij de kleine Einstein wees nog niets op enige vorm van genialiteit. Hij was duidelijk een laatbloeiër. Het duurde zelfs zo lang voordat hij kon praten, dat zijn ouders een tijdlang bang waren dat de kleine Albert niet normaal was. De gouver-

nante die hem opvoedde gaf hem de bijnaam 'Pater Langweil', omdat hij een hekel had aan elke vorm van lichamelijke inspanning.

Einstein volgde in München eerst de lagere school en vanaf zijn elfde jaar bezocht hij daar het Luitpoldgymnasium. Vanaf het begin had Albert een hekel aan die school. Vooral de strenge discipline en de veelvuldig toegepaste dwangmiddelen ontamen hem elke lust tot leren. Hij interesseerde zich alleen voor rekenen en wiskunde. Zijn prestaties in de andere vakken waren duidelijk onder de maat.

Op vijftienjarige leeftijd kreeg hij van zijn vader te horen dat het gezin Einstein bij familie in Milaan ging wonen. Een mooie kans om van die school verlost te worden. Helaas voor Albert was er in Italië geen plaats voor hem, zodat hij alleen in München moest achterblijven.

Spijbelen

Enige tijd later beraamde hij echter het volgende plan. Via een bevriend artsenkind verschaftte hij zich een medische verklaring waarin hem een half jaar vakantie in Italië werd voorgeschreven, die hem van een zenuwinzinking moest genezen. Zo kon hij zijn gehate school verlaten.

Op aandrang van zijn vader ging hij onderwijs volgen op een Hogere Technische School in Zürich waar men zonder schooldiploma werd toegelaten. Wel moest Einstein een toelatingsexamen doen. Van alle kandidaten haalde hij het hoogste cijfer voor wiskunde. Voor moderne talen en biologie zakte hij. De directeur was onder de indruk van Alberts wiskundeknobbel, maar kon hem niet zonder meer toelaten. Na een inhaalprogramma op een Zwitsers gymnasium mocht hij echter terugkomen.

Op dit gymnasium in Aarau werd een zeer liberaal beleid gevoerd. Mede daardoor voelde Einstein zich op zijn gemak en haalde hij plotseling ook

goede cijfers voor de andere vakken. Op zijn zeventiende deed hij met succes examen, waarna hij toegelaten werd tot de Hogere Technische School in Zürich. Op zijn vierendertigste werd Einstein professor en op zijn tweeënveertigste ontving hij de Nobelprijs voor de natuurkunde.

Einstein is representatief voor de groep geniale personen, die op school slecht of matig presteerden. Hiertoe behoren verder beroemdheden als Richard Wagner, George Gershwin, Franz Schubert en Henry Kissinger.

Individualisten

Allen beschikten over bijzondere interesses of speciale gaven. Ook ontpopten zij zich al vroeg als nonconformisten en individualisten. Door deze houding kwamen deze mensen echter al vrij snel in conflict met de schoolleiding en de docenten. Dat gebeurde vooral op conservatieve en autoritaire scholen waar zij hun creativiteit en talent niet konden ontplooiën. Deze leerlingen verloren dan vrij snel hun interesse in de dagelijkse gang van zaken op school en waren niet meer gemotiveerd goed te presteren.

Hadden zij het geluk later op een school of bij een docent te belanden waar zij zich wel op hun gemak voelden en waar zij hun talenten wel konden ontplooiën, dan haalden zij de schade snel in en ontpopte hun genialiteit zich in volle omvang.

Churchill

Dat de schade soms zodanig was dat deze nooit helemaal werd ingehaald, blijkt uit het levensverhaal van Winston Churchill (1874-1965). Winston Churchill kwam op 30 november 1874 ter wereld in de garderobe van een kasteel. Hij werd op deze merkwaardige plek geboren, omdat zijn moeder ondanks haar vergaande stadium van zwangerschap het daar georganiseerde bal niet wilde missen. Op zijn zevende jaar werd Winston naar een Engelse kostschool gestuurd om een echte gentleman te worden.

Tien beroemde mensen, die nooit de lagere school hebben afgemaakt:

1. ANDREW CARNEGIE, AMERIKAANSE INDUSTRIEEL
2. CHARLES CHAPLIN, BRITS ACTEUR EN FILMREGISSEUR
3. CHARLES DICKENS, BRITS ROMAN-SCHRIJVER
4. THOMAS EDISON, AMERIKAANS UITVINDER
5. SAMUEL GOMPERS, AMERIKAANS VAKBONDSLEIDER
6. MAKSIM GORKI, RUSSISCH SCHRIJVER
7. CLAUDE MONET, FRANSE SCHILDER
8. MARK TWAIN, AMERIKAANS HUMORIST EN SCHRIJVER
9. HENRY M. STANLEY, BRITS ONDEKINGSREIZIGER
10. JOHN PHILIP SOUSA, AMERIKAANS KAPELMEESTER EN COMPNIST

Met alle middelen probeerde men daar de wil van de koppige Winston te breken. Tevergeefs. Hij weigerde zaken te leren waarvan hij het nut niet inzag. Tijdens zijn twaalfjarige schooltijd slaagde niemand erin om hem één regel Latijn bij te brengen. Ook in sport bleef hij een ontzettende hark.

Churchill moest echter een hoge prijs betalen voor zijn inzet. Hij werd regelmatig tot bloedens toe geslagen en de school werd een echte hel voor hem. Toch heeft hij tijdens de vakanties met geen woord over deze verschrikkelijke ervaringen gerept en liet hij zich steeds weer door zijn ouders terugbrengen. Op het beroemde St. James College stortte hij later uiteindelijk geestelijk en lichamelijk in.

Ook op andere scholen heeft Churchill nooit meer goed gepresteerd. Hij bleef de eeuwige zittenblijver. Maar ondanks de negatieve ervaringen heeft hij later toch zijn weg gevonden. Churchill heeft echter zijn gehele leven last gehad van het feit dat hij geen normale schoolopleiding gevolgd had.

Karl Marx

De tot nu toe behandelde genieën kwamen in conflict met het schoolsysteem en werden daardoor in de meeste gevallen slechte of matige leerlingen. Uit Prauses onderzoek blijkt echter dat deze groep een minderheid vormt. De meeste geniale figuren hebben de weg van de minste weerstand gekozen. Zij pasten zich aan het schoolsysteem aan en waren redelijke tot uitstekende leerlingen.

Daarbij kunnen wij twee groepen onderscheiden. Bij leden van de eerste groep ontpopt de genialiteit zich nog niet echt tijdens de schoolperiode. Deze figuren presteren nòch slecht, noch zeer goed en onderscheiden zich nauwelijks van hun medescholieren. Tot deze groep behoren ondermeer Otto von Bismarck, Walter von Rathenau, Charles Darwin, Karl May, Mahatma Gandhi, Martin Luther en Karl Marx.

Karl Marx stond bijvoorbeeld bekend als een redelijke scholier. Dat hij later zo'n belangrijke rol in de wereldge-

Tien beroemde mensen, die nooit de middelbare school hebben afgemaakt:

1. HENRY FORD, AMERIKAANS AUTOFABRIKANT
2. GEORGE GERSHWIN, AMERIKAANS COMPNIST
3. ADOLF HITLER, DUITSLANDS FÜHRER
4. HARRY BELAFONTE, AMERIKAANS ZANGER
5. FRANK SINATRA, AMERIKAANS ZANGER EN ACTEUR
6. MAARSCHALK TITO, PRESIDENT VAN JOEGOSLAVIE
7. CHER, AMERIKAANS ZANGERES EN COMEDIENNE
8. DEAN MARTIN, AMERIKAANS ENTERTAINER
9. STEVE MC QUEEN, AMERIKAANS ACTEUR
10. AL PACINO, AMERIKAANS ACTEUR

schiedenis zou krijgen, had niemand op het Friedrich-Wilhelmgymnasium in Trier verwacht. Hij deed op zijn zeventiende eindexamen. Voor klassieke talen, Duits, en geschiedenis haalde hij goede cijfers. In wiskunde, Frans en godsdienst was hij redelijk. Voor natuurkunde haalde hij echter middelmatige cijfers. Een redelijke leerling maar nog niets bijzonders.

Lenin

De meeste genieën behoren echter tot de tweede groep. Zij waren zeer goed tot uitstekend op school, ook al gingen zij er niet altijd even graag naar toe.

Tot deze groep behoren onder meer Immanuel Kant, Maximilien de Robespierre, Joseph Stalin, Marie Curie, Sigmund Freud, Willy Brandt, Ernest Hemmingway. Wladimir Iljitsch Lenin, Napoleon en vele anderen.

Lenin kon op zijn vijfde al lezen en was op zijn achtste reeds een opvallend goede schaker. Op zijn negende ging hij naar het gymnasium van Sim Birs. Hij viel daar meteen al op door zijn grote intellect. (Voor het onderzoek van zijn hersenen werd na zijn dood een eigen instituut opgericht, waar men dit orgaan in vierendertig duizend stukjes uiteenrafelde).

Hij haalde altijd de beste cijfers.

Hoewel hij de beste op school was, stelde hij zich uiterst bescheiden op. Toen Lenin op zijn zeventiende eindexamen deed, werd zijn broer Sascha op datzelfde moment door de autoriteiten terechtgesteld. Ondanks deze sterke psychische belasting haalde hij uitstekende resultaten en werd hij geëerd met een gouden medaille.

Dwang

Uit Prauses onderzoek blijkt duidelijk dat leerlingen zich niet kunnen troosten met de gedachte dat slechte schoolresultaten toch wel kunnen leiden tot een fantastische carrière. Een aantal van deze geniale figuren stond inderdaad bekend als zijnde een slechte scholier. Voor hun magere resultaten was echter een duidelijke oorzaak aan

Winston Churchill

1874-1965

te wijzen en door hun genialiteit redden zij het later toch wel. Deze groep van succesvolle slechte leerlingen behoort echter tot de minderheid.

De meeste genieën waren altijd al goede tot zeer goede scholieren. Tenslotte blijkt uit Prauses boek dat het gebruik van te veel dwangmiddelen op school resultaten eerder negatief dan positief beïnvloedt. Aan enige dwang ontkomt men niet, maar over het algemeen bereikt men meer als men de interesse van leerlingen voor een bepaald vak wekt dan wanneer men hen de school inslaat.

Girbe Buist

HERINNERINGEN

In bad

Mijn kleinkinderen logeren regelmatig bij ons en mijn vrouw en ik vinden dat hele gezellige dagen. Toch valt het ons dan telkens weer op hoe anders hun leven nu is vergeleken bij onze jeugd zestig jaar geleden.

Onze kleindochters van zestien en zeventien gaan elke ochtend onder de douche en doen elke dag schone kleren aan. Dat hadden wij bij onze ouders nooit hoeven te proberen. Met water was men toen erg zuinig, al weet ik niet waarom. Bovendien kende men nog geen wasmachines en dus was mijn moeder één hele dag in de week bezig om alle kledingstukken schoon te boenen. Dat deed ze in een teiltje met warm water en een wasbord. Ik zie haar nog staan. De teil op een stoel en zij met een borstel net zolang schrobben tot dat de boorden van de hemden helemaal schoon waren.

Wij gingen één keer per week in de teil, op zaterdagmiddag rond een uur of vijf. Mijn moeder vulde dan de zinken teil met warm water en dan gingen de jongste kinderen eerst in bad. Bij de oudere kinderen trok ze zich discreet

uit de keuken terug, want met bloot was men toen heel preuts. Kinderen van negen, tien jaar oud konden zich niet meer bloot vertonen aan hun ouders.

Mijn moeder vulde de teil niet na elk kind met nieuw water. Alleen als het water 'vies' was geworden, ongeveer om de drie kinderen, werd het ververs. Met het vuile water deed ze de stoep nog even voor de zondag. Het badwater van de drie jongste kinderen ging over de stoep vóór het huis, dat van de middelste kinderen opzij en het water van de oudsten ging over de achterstoep.

Mijn ouders gingen 's avonds in bad, als wij sliepen. Mijn vader legde zijn goed over de stoel en ging dan in de keuken in de teil. Veel merkten wij daar niet van. Of zij hetzelfde water gebruikten en of dat ook over een stoep werd gegooid... Ik weet het niet. Mijn ouders wilden dat uurtje, na een week hard werken, voor zichzelf houden.

Het lijkt nu misschien alsof mijn ouders heel arm waren, maar dat is zeker niet waar. Mijn vader was kantoorbediende en mijn ouders waren keurige burgers. Maar de vanzelfsprekendheid waarmee nu met water wordt omgegaan, was er toen niet bij.

De heer Kernkamp, Utrecht (77 jaar)

Kinderrimpje

MIJN MOEDER LEERDE DIT KINDERRIMPJE VAN HAAR MOEDER (GEBOREN 1870), DIE HET OOK WEER VAN HAAR MOEDER HAD (CIRCA 1840). IK BEN BENIEUWD OF NOG MEER MENSEN DIT RIMPJE KENNEN. MIJN FAMILIE AAN MOEDERSZIJDE HEEFT STEEDS IN OF BIJ GELDERMALSEN GEWOOND.

"RUSSE KAKE MAEIE,
DE BRUID TIE KOM VAN LAEIE,
EN AS TE BRUID UT LAEIE KOM
DAN STOK WE HEETTE VURE;
MAR DIE VURE DIE WILLE NIE BRANNE
IS 'T A GIN GROTE, GROATE SCHANNE!
SCHANNE, SCHANNE GEMEKELUKHET!
WAOR IS JUFFER LIEZEBET?
IN 'T ZOMERHUSKE
WA DOE ZE DAOR?
TIETEKUS VOEIEREN,
AIERKES BROEIEREN,
KOEKEBAKKEN.....
OE VADERS ONDERBROEK OP LAPPEN!
KIELEKIELEKIEL"

(DAN WERD ER ONDER DE KIN OF IN DE
BUIK GEKIETELD)

R. Oreel- van Dooijeweert, Culemborg

Gebet tegen de duivel

DE MENSEN WAREN VROEGER ERG BANG VOOR DE DUIVEL, ALS KIND GELOOFDE JE DAAR ECHT IN. ELKE AVOND VOOR HET SLAPEN GAAN BADEN WIJ THUIS HET VOLGENDE GEBEDJE:

"HEILIGE AARTSENGEL MICHAEL,
VERDEDIG ONS IN DE STRIID,
WEES ONZE BESCHERMER TEGEN DE BOOSHEID EN DE LISTEN VAN DE DUIVEL.
WIJ SMEKEN OOTMOEDIG,

DAT GOD HEM ZIJN MACHT DOET GEVOELEN.
EN GIJ, VORST VAN DE HEMELSE LEGERSCHAREN,
DRIJF SATAN EN DE ANDERE BOZE GEESTEN,
DIE TOT VERDERF VAN DE ZIELEN
OVER DE WERELD ROND GAAN,
DOOR DE GODDELIJKE KRACHT
IN DE HEL TERUG.
AMEN"

Mevrouw Annink (80 jaar)

R

RECEPT

Deftige soep

In 1980 had ik regelmatig contact met een dame van 84 jaar die bijna haar hele leven dienstbode was geweest bij het gezin van een rijke Tilburgse textielabrikant. Ze begon daar toen ze net 17 jaar was geworden en 60 jaar later ging ze naar het bejaardenhuis waar ik haar heb leren kennen.

De dienstboden van de Tilburgse textielabrikant

Swagemakers. De verschillen in kleding geven de

verschillende rangen aan.

Benodigheden:

- 1 kilo osseschenkelvlees
- 20 gram zout
- 12 peperkorrels
- 2 laurierblaadjes
- 1 stukje foelie
- 2 kruidnagelen
- 1 grote wortel
- 1 grote ui
- wat takjes selderij
- wat suiker

Hoewel er in dat gezin ook een kokkin was, heeft mijn respondent regelmatig mee moeten helpen met het bereiden en het serveren van de maaltijden. Ze kwam zelf uit een zeer eenvoudig gezin waarvan zowel vader als moeder thuiswever geweest waren. De maaltijden waren bij haar familie heel eenvoudig. Met name de vele keren dat ze rauwe rode of witte kool aten aangemaakt met een scheut olie en azijn kon ze zich nog goed herinneren.

In het gezin waar ze diende werd elke zondag bouillon gegeten, en dat was voor haar het toppunt van deftigheid. 's Zaterdags werd de bouillon met grote zorg voorbereid.

Op een heet vuur werden in een grote pan drie liter water en een kilo gesneden osseschenkelvlees aan de kook gebracht. Zo gauw het water kookte, werd het schuim *goed* afgeschept. Dat moest heel zorgvuldig gebeuren, omdat het geheim van de soep de goudgele helderheid was.

Daarna gingen er 20 gram zout bij, 12 peperkorrels, een stukje folie, twee laurierblaadjes, een grote wortel, een paar selderijtakjes en een flinke ui met daarin twee kruidnagelen gestoken.

De soep moest nu op het fornuis vijf uur trekken. Dit waren gevaarlijke uren, want de bouillon mocht niet troebel worden. Daarom werd tussen de pan en

de deksel precies één duimbrede opening gelaten. En de soep mocht onder géén beding weer gaan borrelen. Na vijf uur moest de bouillon even afkoelen. Dan schepte men het vet er af en goot men het nat door een doek, waardoor het vlees en de groente gescheiden werden van het nat. De soep werd dan gekleurd met wat druppels caramel die werd gemaakt door in een koperen pannetje (niet geëmailleerd!) langzaam suiker te laten smelten. De suiker moest bruin worden, waarna men er een beetje koud water bij goot. Deze brei moest dan weer opgekookt worden, totdat er een licht stroperige substantie was verkregen. De zo verkregen caramel werd in een flesje bewaard om onder andere bouillon mee te kleuren.

De soep moest een nacht staan. 's Zondags werd het nat heel langzaam warm gemaakt zonder te koken. De bouillon werd in hele mooie soepkommen met zilveren lepels opgediend met warm geroosterd brood en een schijfje citroen. Soms werd er wat sjalotten-groen opgestrooid.

Deze bouillon was, volgens mijn respondent ook heel versterkend voor zieken en ouden van dagen. Zelf maakte ze hem nooit, want al dat werk voor zichzelf...

Ineke Strouken

rend of traditie?

De onstuitbare opkomst van de Flippo

Liefhebbers van Smiths-chips hebben een probleem.

Sinds begin april is dit merk in de supermarkt vaak uitverkocht, of er liggen alleen nog opengescheurde zakken in de schappen. De oorzaak is eenvoudig en in één woord samen te vatten: de Flippo.

Flippo's zijn een rage bij kinderen tussen de 5 en 14 jaar. Maar omdat rages maar kort duren is deze misschien alweer voorbij als u dit leest. Er gaan al geruchten dat de Flippo over zijn hoogtepunt heen is.

Albert van der Zeijden

Flippo's zijn plastic schijfjes, ter grootte van een rijksdaalder, met daarop afgebeeld stripfiguurtjes als *Tweety*, *Marvin*, *Coyote* of *Taz*. Er zijn meer dan honderd van dergelijke verschillende figuurtjes. Op de achterkant van de Flippo staat de naam van het stripfiguurtje met daaronder een puntenwaardering (1, 2 of 3 punten). Zoutjesconcern Smiths bracht 80 miljoen Flippo's in omloop en verstopt ze in zakken chips, wikkels of andere zoutjes.

Levendige handel

Kinderen zijn dol op de kleurige schijfjes. In sommige wijken gaan ze dagelijks van deur tot deur met de steeds terugkerende vraag: heeft u nog Flippo's? Op veel scholen is er een levendige handel in. De kinderen lijken wel met niks anders bezig te zijn. Er

zijn zelfs verontrustende berichten dat kinderen hun vriendjes bedreigen om hun Flippo's afhandig te maken. Ook in winkels zijn de chips niet meer veilig. In Tilburg werd een etalageruit aan diggelen gegooid omdat er een grote voorraaddoos in stond.

Op de Vondelschool in Bussum heeft directeur A. Bouma zelfs een Flippo-verbod ingesteld. Volgens hem veroorzaakte de rage te veel baldadigheid. De Bussumse directeur was niet de enige die de Flippo's uit zijn school weerde. Ook op scholen in 's Hertogenbosch, Leiden, Goirle en andere plaatsen heerst nu een Flippo-verbod.

Nationale Flippo-ruilbeurs

Er bestaan twee varianten in de omgang met Flippo's. Sommige kinderen willen ze alleen verzamelen,

anderen doen er liever behendigheids spelletjes mee. De laatsten zetten hun schijfjes in als *muur-Flippo* of als *stapel-Flippo*. In het ene geval gooi je de Flippo tegen de muur en degene wiens schijfje het dichtst bij de muur ligt heeft gewonnen. De andere mogelijkheid is dat twee kinderen een toren van Flippo's bouwen en daar dan een andere Flippo tegenaan gooien. De Flippo's die weg rollen, of met de beeldzijde naar boven vallen, zijn voor de werper.

Voor de verzamel-gekken zijn speciale Flippo-albums op de markt gebracht, waar je de schijfjes alleen maar in hoeft te schuiven. Dat dit verzamelen van Flippo's op grote schaal gedaan wordt, blijkt wel uit het feit dat op 25 juli de Nationale Flippo-ruilbeurs gehouden werd in het drafcentrum in Hilversum.

Sleutelhangers

Wie in het verleden duikt ziet dat er méér achter de Flippo zit dan alleen

een zoutjesfabrikant die zijn omzet wil verhogen. Het spelletje heeft historische wortels. Zo vermeldt Nico Scheepmaker in *Het grote jonge vadersboek* een vergelijkbaar spelletje dat tijdens de oorlog werd gespeeld. Hij noemt het muntgooien. De bedoeling was een cent of een stuiver tegen de muur te gooien en degene wiens munt het dichtst bij de muur lag, had gewonnen en kreeg de munt, precies zoals bij de muur-Flippo!

Ook het verzamelen van Flippo's kent zijn historische wortels. Dertigers zoals ik, deden in de jaren zestig mee aan het sparen van speldjes en sleutelhangers. Het was een ware rage. Je kon ze krijgen bij allerlei produkten: bij een potje jam, bij was- en schoonmaakmiddelen, koekjes, ja zelfs bij de benzinepomp. Het belangrijkste verschil met de Flippo is dat deze manie niet verbonden was met één produkt of één fabrikant. Dat maakte de rage voor de ouders wel zo sympathiek.

Voor de door mij verzamelde speldjes kreeg ik van mijn ouders een grote schuimplastic wandplaat, waar ik ze allemaal op prikte en die ik als geheel aan de muur hing. Na een paar maanden was ik natuurlijk op de speldjes uitgekeken en begon ik weer wat anders te verzamelen.

Waan van de dag

Verzamelen is een basisbehoefte van kinderen. Bijna ieder kind heeft gedurende een aantal jaren de neiging dingen te sparen en te classificeren. In

sommige tijden zijn dat sigarenbandjes, dan weer sleutelhangers of speldjes. Nu de hele school of buurt Flippo's spaart, zijn het natuurlijk deze schijfjes die verzameld moeten worden. Wat is er leuker dan lekker je verzameling met elkaar vergelijken en dubbele exemplaren ruilen? Uit deze invalshoek bezien, is de Flippo iets heel onschuldigs. Het hoort bij het volwassen worden.

Flippo spelen is een rage, maar dan één met historische wortels. Wat er in de toekomst met de Flippo zal gaan gebeuren is nog maar de vraag. Zijn die magische schijfjes 'blijvertjes', of behoren ze tot de waan van de dag?

Waarschijnlijk is dat de Flippo binnen niet al te lange tijd weer uit de belangstelling verdwijnt, om in de toekomst in een andere vorm weer de kop op te steken. Trends komen op, verdwijnen en keren in gewijzigde vorm weer terug. Dat geldt voor de Flippo, maar ook voor allerlei andere dingen in onze cultuur.

Circusschilder Louis Weijts

De huid van een olifant, dat is net een jas

Kunstenaar Louis Weijts is nooit doorgedrongen tot de grote musea. Weijts' kunst was gewoon op straat te vinden.

Dáár reden zijn carnavalswagens rond, stonden zijn kermis- en circusfronten opgesteld en was zijn reclamewerk te zien.

Met een overzichtstentoonstelling wordt de nu negentigjarige in zijn woonplaats Bergen op Zoom geëerd. Terecht, want Weijts bepaalde jarenlang het gezicht van het carnaval in Krabbegat.

Martin Jansen

Ontwerp van de façade van circus Mikkenie

Collectie: I. Strouken

De Blauwe Schuit, ontworpen door Louis Weijts,

werd in 1946 voor het eerst in de optocht te Bergen

op Zoom meegevoerd. De Blauwe Schuit is een

middeleeuwse voorstelling van de omgekeerde

wereld: een boot vaart op land en hooggeplaatste

personen doen wat ze niet behoren te doen.

Foto: StuArt galerie

In een groot herenhuisachtig pand in het centrum van Bergen op Zoom woont Louis Weijts, een kunstenaar die plaatselijke bekendheid geniet. Dagelijks nog zit de nu negentigjarige in zijn atelier op de tweede verdieping te tekenen en te schilderen. Het ruikt er naar verf en tekenspullen. Aan de muren hangt werk van lang geleden.

In keurig geordende ladenkasten liggen zijn reclametekeningen die hij voor de Bergse middenstand maakte en waarmee hij lange tijd zijn brood verdiende. Ook in de rest van zijn huis domineert zijn kunst de muren. In de gang hangen tientallen portretten in drie of vier lagen boven elkaar en in de woonkamer hangt zijn 'vrije werk' dat aan de Spaanse surrealist Dali doet denken.

Weijts paart een realistische tekenstijl aan een fabelachtige fantasie. "Wat ik droom kan ik op papier zetten", zei hij ooit en deze eigenschap maakte hem bij uitstek geschikt om voor circus en carnaval te werken. "Op het gebied van circus- en carnavalsontwerpen was hij een grootmeester", beaamt ook de Bergse galeriehouder Kas Stuart, die vorig jaar een tentoonstelling aan het werk van Louis Weijts wijdde.

Carnavalswagen

In de jaren 1946-1973 maakte Weijts als lid van de Bergse Stichting Vastenavond, talloze ontwerpen voor carnavalswagens. Elk jaar in augustus, als de Stichting het carnavalsmotto van dat

jaar bekend had gemaakt, begon hij als een razende te werken. Hij associeerde wat, maakte aantekeningen en schetsen en vervaardigde vervolgens drie uitgewerkte tekeningen voor een nieuwe wagen.

Van het ontwerp dat bij de overige heren van de vastenavondcommissie het meest in de smaak viel, maakte Weijts van klei een maquette op schaal, waaraan hij een maand zat te boetsen. Veel werk, maar ook noodzakelijk, want de wagenbouwers konden met alleen de tekening niets beginnen. Zij verlangden een maquette, die ze van alle kanten konden bekijken en waar ze hun duimstokken langs konden leggen.

Sommige van Weijts wagens worden nog steeds gebruikt bij het carnaval in Bergen op Zoom. Zo staat de wagen met de heks Wana elk jaar weer pontificaal midden op de markt. Dinsdagnacht om twaalf uur veert uit Wanna's hand een kraai omhoog, ten teken dat de vastenavond weer voorbij is. Met spijt gaan de feestneuzen dan naar huis om het leven van alledag weer op te pakken.

Omgekeerde wereld

Weijts' allereerste wagen, de Blauwe Schuit uit 1946, wordt momenteel gerestaureerd en zal in 1996 opnieuw meedoen in de carnavalsoptocht. De Blauwe Schuit is een middeleeuwse omgekeerde wereldvoorstelling: een boot vaart op het land en bevat hoog-

geplaatste personen die doen wat ze niet behoren te doen. Nonnen staan te vrijen, pastoors liggen dronken in de schuit en magistraten liegen dat ze barsten. Via de Blauwe-Schuitvoorstelling was het mogelijk de stadsbestuurders en de geestelijkheid te bekritisieren.

Naar een idee van de gemeentearchivaris besloot de vastenavondcommissie in 1946 terug te grijpen op dit middeleeuwse thema. Maar men durfde het niet aan de Blauwe Schuit te vullen met figuren uit het Bergse openbare leven die wel een publieke schrobbering hadden verdiend. Louis Weijts werd aangezocht om er andere figuren in te zetten. Hij maakte een onschuldig, maar fantasievol ontwerp met dierfiguren als een ezel, een beer, een vos en een varken.

Trendsetter

Elke carnavalswagen van Weijts was een lust voor het oog: kleurig, vrolijk en fantasierijk. Zijn wagenontwerpen werden als kwaliteitsstandaard gezien, die andere groepen in Bergen op Zoom probeerden te benaderen. Zo bepaalden Weijts' ontwerpen het gezicht van het Krabbegatse carnaval en daarbuiten, want de Bergse wagens waren ook in optochten in de omgeving te zien. Ze werden zelfs verhandeld, waardoor de wagens van Weijts het carnaval tot in Duitsland toe beïnvloedden. Het was Weijts die bewegende delen als draaiende hoofden en zwaaiende armen op de carnavalswagens in Nederland introduceerde.

De negentigjarige Louis Weijts
Foto: Chapel

Reclamewerk

Weijts' kunst was op straat te vinden en hij maakte ontwerpen voor een volksfeest als carnaval, maar toch is hij niet als echte volkskunstenaar te typeren, omdat hij een klassieke opleiding achter de rug had.

Op zijn vijftiende ging de kleine Louis naar de dokter met vage klachten als een bonzend hoofd bij het traplopen. De cardioloog in Amsterdam stelde hem gerust, maar bond hem op het hart zich lichamelijk niet te veel in te spannen en een rustig vak te leren. "Illustratie", riep ik toen gelijk, want ik was dol op de platen in kinderboeken, waar ik in de stadsbibliotheek uren naar zat te kijken", herinnert Weijts zich 75 jaar later.

Een schriftelijke cursus pen-tekenen volgde de jonge Weijts in Londen. Ondertussen maakte hij zijn talent te gelde door als reclametekenaar te werken. Hij maakte van alles: reclames voor slagers, kledingmagazijnen en

schoenwinkels. Briefhoofden, advertenties, affiches, visitekaartjes, verhuisberichten, vlaggen, kerstkaarten, diploma's voor scholen en cartoons voor een uitgever in Den Bosch.

Het Atelier

Veel leerde hij ook van George van Raemdonk die in de jaren dertig in Halsteren was komen wonen. Deze politieke tekenaar werkte in die tijd voor de *Groene Amsterdammer* en de *Notekraker*, twee bladen uit het socialistische kamp. Zeven jaar kreeg Weijts les van deze man.

Tijdens de oorlogsjaren bezocht Weijts het Atelier, een officieuze afdeling van de Rotterdamse kunstacademie. Daar oefende hij de hele dag, op aanwijzingen van zijn leermeester David Bautz. Talloze studies maakte hij er van mannen, vrouwen, kinderen en vooral van oude mensen.

Tot 1947 bleef hij op het Atelier, waar het hem erg goed beviel. Noodgedwongen moest hij er weg toen een grote opdracht hem ten deel viel: het maken van een façade voor circus Mikkenie. "Daar zat een hoop geld achter," verklaart Weijts zijn beslissing om de Academie de rug toe te keren.

Circus Mikkenie

Kort na de oorlog werkte Frans Mikkenie aan het verwezenlijken van zijn grote droom: de oprichting van een Nederlands circus van grote allure. Daarin slaagde hij wonderlijk snel. Al in mei 1948, toen in Nederland alles nog schaars en op de bon was, was er de première van het circus in Rotterdam.

Mikkenie spaarde kosten noch moeite om er een circus met grandeur van te maken. De circustent was reusachtig groot en bood plaats aan 3500 mensen, die niet op houten banken zaten, maar op comfortabele stoelen. Aan de voorkant van de circustent, waar de gasten binnen kwamen, wilde Frans Mikkenie graag een enorme façade, beschilderd met circustaferele.

Circus Mikkenie met de door
Louis Weijts ontworpen façade.
Barcelona 1949
Foto: StuArt galerie

De circustent was gemaakt door de firma Ribbens uit Bergen op Zoom en daar bestelde Mikkenie deze façade. Ribbens maakte de constructie, en verzocht Louis Weijts om de decoraties voor zijn rekening te nemen. Anderhalf jaar werkte hij aan het versieren van dit front van 43 meter met circustaferele. Hij verdiende er het in die tijd forse bedrag van f 16.000,- mee.

Mijn circus is geen dierentuin

Hoe hij deze grootste opdracht van zijn leven volvoerde herinnert Weijts zich nog goed.

"Om voorstudies te maken ging ik een aantal weken met het circus op stap naar Luxemburg en België. Tijdens die reis maakte ik studies van de paarden, tijgers en olifanten in houtskool en Conté-krijt. Maar Mikkenie waarschuwde me. 'Mijn circus is geen dierentuin,' zei hij. 'Je moet er echte circustaferele opzetten'. Daarom vroeg ik circusartiesten om model voor me te staan. Ik tekende Amerikaanse Indianen, clowns en de beroemde Belgische dompteur Gilbert Houcke."

"Vervolgens maakte ik tekeningen van hun acts en daar hadden ze soms commentaar op: 'Dat kan niet mijnheer. Zo'n sprong, dat is levensgevaarlijk,' zeiden ze dan. Van de artiesten hoorde ik wat mogelijk en onmogelijk was."

Op basis van zijn voorstudies maakte Weijts drie ontwerpen, waaruit Mikkenie er één koos. In het bedrijf van Ribbens schilderde Weijts het gekozen ontwerp met olieverf op de aluminium panelen. Door al het voorwerk dat ik verricht had ging dat van een leien dakje: "Ik had alle vormen al in mijn macht. Ik hoefde nergens naar te zoeken." Een helper deed de decoraties, "maar dieren en mensen deed ik zelf."

Toen de circusfaçade klaar was, kwam Ribbens binnen en grapte: "Kun je in plaats van die indiaan niet de inspecteur van belastingen schilderen?" Even later kwam ook circusdirecteur Frans Mikkenie een kijkje nemen. Voor Weijts

was dit het moment van de waarheid, dat hij zich nog scherp voor de geest kan halen. "Mikkenie liep op het front af, bekeek het van alle kanten en kwam toen met zijn hoed in zijn hand naar me toe en maakte een buiging tot aan de grond. Hij was er verrukt van."

Na Mikkenie kreeg Weijts nog de opdracht voor een front voor het Zweedse circus Succia. "Ze hadden de façade van Mikkenie gezien, en vonden de paarden meesterlijk." Daarnaast werd Weijts veel gevraagd voor de fronten van kermisattracties.

Helaas zou het prachtige circusfront van Mikkenie maar enkele jaren dienst doen. In 1954 overleed Frans Mikkenie en enkele jaren later ging het roemruchte circus failliet. Tent en façade gingen terug naar schuldeiser Ribbens, die beide in 1956 aan het Oostduitse circus Busch verkocht. Zij schilderden, onbegrijpelijk genoeg, het prachtige en kleurrijke front over met witte verf.

Toegepast werk

Slechts een enkele keer zijn er exposities gewijd aan Weijts' werk: éénmaal in het stadhuis van Middelburg en éénmaal in Parijs. Weijts was er ook de man niet naar. Hij deed erg luchtig over zijn kunst en met zijn werk ging hij slordig om. Zo stonden zijn voorstudies jarenlang opgerold, ergens in zijn huis. "Louis was stomverbaasd toen ik hem voorstelde die voorstudies te expo-

seren in mijn galerie", zegt galeriehoudster Kas Stuart. "Dat je studies, probeer eens, gaat ophangen, dat vond hij erg vreemd. Voor hem was het gebruiks-geod".

Tot aan zijn vijftigste maakte Weijts alleen werk in opdracht. "Ik deed alles dat ze me opdroegen, nooit iets uit eigen initiatief", zegt hij zelf. Dat veranderde in 1953. In dat jaar zag Weijts in het stedelijk Museum in Amsterdam een expositie van de Deense kunstenaar S. Steinberg. "Van hem leerde ik ritme en door zijn werk ontwikkelde ik mijn eigen stijl."

Door zijn toegepast werk leerde Weijts uitstekend omgaan met deadlines. "Als er onverwachts bezoek voor de deur stond, dan ging ik naar beneden, deed een jas om en kuchte zwaar. 'Wat mankeer jij?' 'Griep', zei ik dan, en dan gingen ze weer weg." Weijts leefde voor zijn werk. Voor een hoge kwaliteit en tevreden klanten.

De overzichtstentoonstelling ter gelegenheid van de negentigste verjaardag van Louis Weijts is van 23 september tot en met 19 november te zien in Gemeentemuseum Het Markiezenhof, Steenbergsestraat 8, Bergen op Zoom, tel. 01640-42930.

De Belgische dompteur Gilbert Houcke

Collectie: I. Strouken

SPREEKWOORD

w a a r w o o r d ?

In spreekwoorden en gezegden legden onze voorouders hun levenservaring vast. Ze waarschuwden ons om niet te vlug te trouwen of om niet te lang te blijven treuren om iemand die ver weg gaat. Kloppen deze huis-, tuin- en keukenwijsheden? De rubriek 'spreekwoord, waar woord?' onderzoekt het waarheidsgehalte van spreekwoorden en gezegden.

Haastig getrouwd, lang berouwd

Wat schuilt er voor waars in het spreekwoord 'haastig getrouwd, lang berouwd'? Als we met haastig jong bedoelen, lijdt het geen twijfel dat de huwelijken een grote kans lopen te mislukken. Mensen die vóór hun twintigste huwen hebben volgens de statistieken een tweemaal grotere kans op een scheiding dan zij die tussen hun twintigste en dertigste trouwen. De kans dat een tienerhuwelijk op de klippen loopt is zelfs zó groot dat onderzoekers beweren dat "de leeftijd waarop men trouwt omgekeerd evenredig is met de waarschijnlijkheid dat het huwelijk mislukt". Ofwel: hoe jonger je trouwt, hoe groter de kans op een echtscheiding.

Onder 'haastig getrouwd' kunnen we ook een huwelijk verstaan waartoe mensen, van welke leeftijd dan ook, overgaan zonder eerst de tijd genomen te hebben om elkaar grondig te leren kennen. Ook dan gaat het spreekwoord 'haastig getrouwd, lang berouwd' op. Dat bleek uit een grootschalig Engels onderzoek uit de jaren zeventig. Ongeveer 20% van de ondervraagde gescheiden mensen hadden hun partner minder dan een jaar voor de huwelijks-

dag leren kennen. Bij de nog steeds getrouwde koppels was dat 8%.

Een onderzoek onder zwarte Amerikaanse vrouwen die tijdens hun tienerjaren zwanger waren geraakt, bracht aan het licht dat degenen die voor hun trouwdag minstens een jaar lang vaak en intensief contact hadden gehad met hun vriend, slechts een half zo grote kans hadden op een gestrand huwelijk dan diegenen die minder dan een jaar omgang hadden gehad.

We kennen natuurlijk allemaal bepaalde uitzonderingen, maar het heeft er alle schijn van dat trouwen op jonge leeftijd of snel na de kennismaking, de kans op een gelukkige, levenslange relatie bepaald niet vergroot. Het spreekwoord 'haastig getrouwd, lang berouwd' dient daarom nog steeds serieus genomen te worden.

Uit het oog, uit het hart

Is het waar dat wij minder gehecht raken aan iemand die afwezig is? Dat is in ieder geval wat het bekende spreekwoord 'uit het oog, uit het hart' ons wil laten geloven. Uit onderzoek blijkt echter dat het iets ingewikkelder ligt dan het spreekwoord suggereert. Psychologisch onderzoek heeft aange-

toond dat de gevoelens die je voor iemand koesterde kort voor zijn of haar vertrek gedurende de afwezigheid van die persoon in versterkte mate optreden.

Had je positieve gevoelens, dan zal afwezigheid van vriend of geliefde ertoe leiden dat je hem of haar gaat idealiseren. Je zult je vastklampen aan een overdreven versie van die persoon, een versie die niet door de onvolmaakt-heden van de realiteit kan worden weersproken. Als er negatieve gevoelens in het spel waren, dan zal iemands afwezigheid ons verlangen naar zo iemand niet versterken, maar onze onverschilligheid jegens die persoon zal toenemen.

Of je bij afwezigheid sterker naar iemand gaat verlangen of iemand vergeet, is ook afhankelijk van de mate waarin je aan iemand gehecht bent. Tot die slotsom kwamen psychologen van de universiteit van Denver bij een onderzoek onder vierhonderd eerstejaars studenten. Ze wilden ontdekken welke veranderingen er waren in de gevoelens van de studenten jegens de mensen die zij thuis hadden achter gelaten. Over het algemeen was het zo dat hun relaties met familieleden waren verbeterd, terwijl de banden met vriendjes en vriendinnetjes minder hecht waren geworden.

Het spreekwoord 'uit het oog, uit het hart' gaat dus op voor oppervlakkige relaties, waarbij op het moment van scheiding toch al sprake was van negatieve of onverschillige gevoelens.

Girbe Buist

TENTOONSTELLING

Walt Disney: schepper van massacultuur

Bepaalde uitingen van Amerika's populaire cultuur drongen in onze eeuw door tot in alle uithoeken van de wereld. Dat geldt voor coca-cola en hamburgers en zeker ook voor de stripfiguren van Walt Disney (1901-1966). Deze hypercreatieve tekenaar bracht striphelden als Mickey Mouse, Dagobert Duck, Goofy en Pluto voor miljoenen mensen over de hele wereld tot leven.

Hoewel Disney's figuren en films puur Amerikaans lijken, hebben ze ook heel veel met Europa gemeen. Zo is bekend dat Disney zijn inspiratie opdeed bij de sprookjes van Andersen en de gebroeders Grimm en bij de klassieke muziek van Bach, Beethoven, Schubert en Stravinsky.

In Mary Poppins, 20.000 Leages under the sea en the Jungle book gebruikte hij verhalen van Europese schrijvers als Travers, Verne en Kipling. En veel Disney-verhalen speelden zich af in Europa, zoals The Old Mill, tegen het decor van een Nederlandse molen, en The Aristocats in het Parijs van rond 1900.

Daarnaast liepen er altijd wel een paar Europese tekenaars in de Disney

Studio's rond. Salvador Dali uit Spanje en Kay Nielsen uit Denemarken behoorden tot de bekendsten, maar ook Nederlandse tekenaars als Daan Jippes en Henk Albers deden er na de oorlog belangrijk werk. Walt Disney zelf had Spaanse voorouders en zijn compagnon Ubbe Iwwerks had Nederlandse wortels.

Toch werd Walt Disney in Europa later dan in Amerika als serieus kunstenaar erkend. Al in 1939 kocht het fameuze Metropolitan Museum of Modern Art in New York originele tekeningen van hem aan, waardoor de koning van de populaire cultuur doordrong tot de Hogere Kunst.

Mickey

Walt Disney begon op zijn achttiende te werken als tekenaar voor een reclamebureau. Al na enkele jaren begon hij voor zichzelf. In de houten garage van zijn oom maakte hij zijn eerste Oswald the Lucky Rabbit-tekenfilmpjes, die behoorlijk succesvol waren. Zó zelfs dat een rijke filmdistributeur Disney's meest getalenteerde personeel weggocht en met zijn ideeën aan de haal ging.

Disney was nu gedwongen, samen met zijn medewerker Ub Iwwerks, een nieuw stripfiguurtje te bedenken. Het werd een muis, die op aanraden van zijn vrouw 'Mickey' genoemd werd. De

eerste twee korte zwart-wit-tekenfilmpjes vielen niemand op. Het succes kwam pas met het derde Mickey-filmpje, Steamboot Willie uit 1928. Het was een van de eerste tekenfilms met geluid en het publiek was er wég van.

Sneeuwwitje en de zeven dwergen

Vier jaar later maakte Disney zijn eerste tekenfilm in kleur: het acht minuten durende Flowers and Trees, waarvoor hij een Oscar kreeg. Dit succes was hem echter nog niet genoeg. Zijn droom was een avondvullende tekenfilm, waarvoor hij zijn zinnen had gezet op een verfilming van het Grimm-sprookje Sneeuwwitje en de zeven dwergen. Heel Hollywood verklaarde hem voor gek, ook zijn broer Roy, die als zakelijk leider de miljoenen voor dit project bij elkaar moest zien te schrapen. Voor de tekenaars was de film een grote opgave. Zij waren gewend om karikaturale dierfiguren te tekenen, maar in Sneeuwwitje kwamen mensen voor die zo realistisch mogelijk moesten bewegen. Walt stuurde zijn tekenaars terug naar de schoolbanken om les te krijgen in menselijke anatomie. Op het proeffilmpje bewogen de figuren echter nog steeds te houtherig. Pas na veel geploeter kregen de tekenaars de vloeiende beweging onder de knie.

In 1937 kwam de film uit en met het geweldige succes ervan snoerde Walt zijn critici de mond. Het geld stroomde binnen. Na Sneeuwwitje tekenden de Studio's maar door. In rap tempo verschenen andere avondvullende tekenfilms als Fantasia (1940), Pinocchio

(1940), Dumbo (1941) en Bambi (1942). Stuk voor stuk prachtige tekenfilms, ware hoogtepunten in het tekenfilmgenre.

Goede neus

Toch brachten deze succesvolle, maar peperdure films te weinig geld in het laatje. Het was aan Disney's zakeninstinct te danken dat hij aan zijn tekenfilms tóch een fortuin wist te vergaren. Dat deed hij door geld te eisen van bedrijven die Mickey Mouse en andere stripfiguren op hun produkten wilden afbeelden. Dit beeldrecht bracht gewoonlijk meer op dan de tekenfilms.

Ook zelf lanceerden de Disney Studio's rondom het uitkomen van een grote tekenfilm een groot marketing offensief waarmee produkten, variërend van sjaals tot horloges en van t-shirts tot speelgoed, aan de man werden gebracht. Veel van deze voorwerpen zijn tegenwoordig collectors items die voor tienduizenden guldens over de toonbank gaan.

In een tijd dat de meeste collega's in de filmbusiness de televisie als een levensgrote bedreiging zagen, was Walt Disney er als de kippen bij om er de vruchten van te plukken. Hij zag direct de mogelijkheden: via dit nieuwe medium kon hij zijn stripfiguren talloze Amerikaanse huiskamers binnenloodsen. In 1950 verschenen de Disney-figuren voor het eerst op het network ABC.

In de jaren vijftig liep Walt Disney ook met plannen rond om een gigantisch pretpark uit de grond te stampen.

Niemand had vertrouwen in dit zoveelste nieuwe plan, maar zoals gewoonlijk zette hij door. In 1955 opende Disneyland in Californië zijn deuren. De kleine vierhonderd miljoen bezoekers die er tot nu toe een bezoek brachten bewijzen dat Walt Disney een uitzonderlijk goede neus had voor de wensen van het grote publiek.

Beauty and the Beast

Na de opening van Disneyworld werd de grondlegger wat minder actief. Het meeste werk deden zijn medewerkers en alleen met de films Mary Poppins (1964) en The Junglebook (1967) bemoeide hij zich nog intensief. In 1966 overleed Walt Disney, wat leidde tot een artistiek wat magere periode. De films die de Studio's na zijn dood uitbrachten waren onopvallende produktes en vele ervan flopten.

In 1984 wisten drie energieke tekenaars de Disney Studio's uit het artistieke slop te trekken met nieuwe (kas)succes- sen als Beauty and the Beast (1991), Aladdin (1993) en The Lion King (1994). Deze en oude successen kwamen ook uit op video, waardoor er weer een nieuw medium door Disney- figuren werd gedomineerd.

Anno nu draait de maatschappij weer op volle toeren en behaalt een jaaromzet van 20 miljard gulden met het maken en verkopen van tekenfilms, documentaires, strips, themaparken, merchandising en muziek. Vooral ook de merchandising brengt veel geld in het laatje. Er zijn zelfs speciale Disney-stores, waar alleen produkten met daarop een Disney-creatie te koop zijn.

Een recent en opmerkelijk project is de order voor de bouw van twee cruiseschepen, die als drijvende Disney-pretparken zullen worden ingericht. Een stoutmoedige investering, waar de grondlegger van het Disney-imperium van harte mee zou hebben ingestemd.

Gepetto, Pinokkio en Figaro, Pinokkio (1940)

De tentoonstelling De magie van Disney is te zien tot en met 3 september in het Noordbrabants Museum, Verwersstraat 41, Den Bosch, tel. 073-877800. Een special van het tijdschrift Stripschrift dient als catalogus bij de tentoonstelling.

B

BOEK

Het Turkse huwelijk in Nederland in verandering:

geen uithuwelijking en bruidsprijs meer

Turkse jongeren die in Nederland wonen, moeten moeizaam laveren tussen de Nederlandse en Turkse normen en waarden.

Voor velen levert dit een verwarrende zoektocht op.

Ze proberen met de Nederlandse gewoonten om te gaan, zonder hun Turkse cultuur onrecht aan te doen.

Die zoektocht leidt soms tot hevige botsingen tussen vooral de jongens en hun ouders. De meisjes plegen eerder heimelijk verzet, onder het motto: wat niet weet, wat niet deert. Natuurlijk komt het ook voor dat de jongeren met hun ouders slimme compromissen sluiten, waarover beide partijen tevreden zijn.

Uithuwelijken

Op het gebied van verkeren, verloven en trouwen komen compromissen, verzet en heimelijk gedrag alle drie voor. Gewoonlijk verloopt deze fase in het

Op de huwelijksdag knoopt de broer van de bruid haar een rode ceintuur om ten teken van haar maagdelijkheid.

TRADITIE

De bruid krijgt bij het huwelijk goud van haar schoonouders of aanstaande man. Dat verschaft haar een zekere financiële onafhankelijkheid.

leven van de jongeren in Turkije heel anders dan in Nederland.

Over het algemeen zijn de Turkse jongeren in Nederland bij de keuze van hun partner veel actiever dan hun leeftijdgenoten in Turkije. Daar wordt van jongeren geen initiatief verwacht. De familie, of een daarvoor betaalde koppelaarster, zoekt een geschikte vrouw voor een huwbare jongen en de wederzijdse ouders regelen vervolgens de voorwaarden. Het is bijna ondenkbaar dat het meisje de beoogde huwelijkspartner weigert.

Eigen initiatief

Dit uithuwelijken komt in Nederland nauwelijks meer voor. Hier wordt meer in overleg met de kinderen naar een partner gezocht. De officiële aanzoek wordt steeds vaker door de jongen gedaan en het kan zijn dat het meisje weigert.

Het komt ook voor dat het meisje de partnerkeuze vooraf probeert te beïnvloeden. Ze stuurt daarvoor een koppelaarster op de jongen van haar keuze af, of spoort hem rechtstreeks aan om een officiële aanzoek te doen bij haar ouders. Dit doet ze wel stiekem. Voor de buitenwereld lijkt ze zo het rustige en afwachende meisje, maar vanachter de schermen probeert ze haar lot in eigen hand te nemen.

Bij uithuwelijken gaan sommige meisjes zover dat ze met weglopen dreigen. Dat is een radicaal middel, omdat hun maagdelijkheid niet meer gegarandeerd is. Ze maken daarmee zichzelf, maar ook hun ouders te schande. Soms kiezen hun vader en moeder eieren voor hun geld, en laten de beoogde huwelijkskandidaat schieten.

Bruidsprijs

In Turkije is het heel normaal dat de ouders van de bruidegom aan de ouders van het meisje een bruidsprijs betalen. Het meisje zelf krijgt kostbare sieraden. In Nederland wordt de bruidsprijs door de meisjes verfoeid, omdat het letterlijk lijkt op koehandel.

In Nederland verdwijnt de bruidsprijs en als gevolg daarvan neemt de hoeveelheid sieraden die het meisje krijgt toe. De sieraden zijn voor het meisje 'een appeltje voor de dorst', een spaarpotje helemaal voor haar zelf. In geval van nood heeft ze iets om op terug te vallen. Bij elkaar kan de waarde van die sieraden oplopen tot tienduizend gulden of meer. De Turkse meisjes in Nederland hebben niets tegen het krijgen van sieraden, de jongens zegt het niet veel.

Maagdelijkheid

Het borduren, knopen en maken van de uitzet, is voor een meisje in Turkije een gewichtige zaak. In Nederland is het onbelangrijk en kopen kersverse stelletjes in de winkel de uitzet voor het nieuwe huis.

Net zo streng als in Turkije zijn in Nederland de omgangsregels gedurende de verlovingstijd. Maagdelijkheid en eer staan immers op spel en uit angst voor roddel zien de ouders er scherp op toe dat het jonge stel geen misstap begaat. Zonder toezicht mogen ze elkaar niet eens zien.

Huwelijksfeest

Het huwelijksfeest in Turkije duurt één tot vijf dagen en kost een vermogen: ongeveer een jaarinkomen. Nog steeds hechten de jongeren aan dit feest, net als hun ouders. Nieuw is dat jongeren en ouders samen het feest organiseren. Turks-Nederlandse jongeren vieren hun huwelijk vaak in Turkije. Soms wordt dit nog aangevuld met een ééndaags feest in Nederland.

Het hennafeest is een belangrijk onderdeel van het huwelijksfeest en vindt plaats bij het meisje thuis. De beste vriendin smeert henna op de handen van de bruid en met droevige liedjes brengt men haar aan het huilen. Dat wordt passend gevonden, omdat de bruid afscheid neemt van haar jeugd en

ouderlijk huis. De jongen heeft een soortgelijk feest met zijn vrienden. Over het algemeen hangen de Turkse jongeren in Nederland nog erg aan deze gewoonte.

Eerste huwelijksnacht

Turkse jongeren krijgen in Turkije kort voor de huwelijksnacht seksuele voorlichting van hun seksegenoten. Tijdens die nacht wordt de vrouw ontmaagd, waarna het bewijs, bloed op het laken, aan de gemeenschap wordt getoond.

Veel Turks-Nederlandse jongeren vinden deze gang van zaken ouderwets. De partners zien de ontmaagding als iets van hun tweeën, waar anderen niets mee te maken hebben. Hierover ontstaan nauwelijks generatieconflicten, want er zijn hier maar weinig Turkse ouders die het bebloede laken als bewijs opeisen.

Zowel in Turkije als in Nederland vinden jongens en meisjes het van groot belang dat de vrouw als maagd het huwelijk in gaat. De ontmaagding strekt de jongen tot eer en de meisjes zelf willen maagd zijn voor de eer van hun echtgenoot en de eigen familie. De Turkse meisjes vinden hun Nederlandse seksegenoten vaak losbollen.

Turkse jongeren in Nederland bepalen steeds meer zelf met wie ze trouwen en hoe ze dat doen. Het lijkt erop dat in Turkse gezinnen in Nederland een verschuiving optreedt van een bevelsnaar een onderhandelingshuishouding. Deze verschuiving is in Nederlandse gezinnen al enkele decennia aan de gang.

I. Yerden, Trouwen op z'n Turks. Huwelijksprocedures bij Turkse jongeren in Nederland en hun strijd om meer inspraak (Utrecht 1995)

Roodkapje verteld en opgegeten

Er was eens een klein meisje, dat vanwege haar rode mutsje Roodkapje werd genoemd. Van haar moeder kreeg ze een mandje met eten en drinken, om naar haar zieke grootmoeder te brengen, aan de andere kant van het grote bos. Helemaal alleen gaat Roodkapje op weg. In het grote en geheimzinnige bos komt ze een wolf tegen, die haar vraagt waar ze heen gaat. Als hij haar bestemming hoort, holt hij er snel heen, eet grootmoeder op, doet haar kleren aan en gaat in bed liggen.

Als Roodkapje arriveert, gaat ze niets-vermoedend op de rand van het bed zitten. Ze verbaast zich alleen over grootmoeders grote ogen en oren. Als ze zegt: 'Maar grootmoeder, wat heeft u een grote mond', antwoordt de wolf: 'Dat is om jou beter op te kunnen eten'. Daarop schrokt de wolf Roodkapje in één klap naar binnen.

Gelukkig komt er een jager langs. Hij snijdt de buik van de wolf open en

grootmoeder en Roodkapje kruipen er ongedeerd uit. De jager vult de wolven-buik met stenen, naait de boel dicht en gooit de wolf in de put, waar hij nooit meer uit komt.

Zo luidt, -heel feitelijk-, het sprookje van Roodkapje. Maar eigenlijk moet je een sprookje niet lezen, maar vertellen of beluisteren. Goede vertellers zijn schaars. Het is een kunst. Maar een kunst die te leren is. De een heeft meer

talent dan de ander, maar wie oefent gaat met reuzenstappen vooruit.

Het publiek

Wie vertelt krijgt met drie dingen te maken: met het verhaal, met zichzelf en met het publiek. Dat publiek is vaak onvoorspelbaar. Hetzelfde verhaal, op dezelfde manier door dezelfde verteller verteld, wordt door de ene groep ademloos beluisterd, terwijl een andere groep kinderachtig gaat zitten giechelen.

Van tevoren valt daar geen pijl op te trekken, maar als je wat van de mensen weet, kun je er tijdens je verhaal op inspelen. Wat is de leeftijd en opleiding van je luisteraars? Wat heeft hun interesse? Wat zijn hun verwachtingen? Hebben ze ervaring met sprookjes? Zijn er spanningen in de groep? Kennen ze elkaar?

De verteller

Behalve de luisteraars moet de verteller ook zichzelf goed kennen. Heb je wel eens last van blokkades? Wanneer treden die op? Ontken je je spanningen het liefst, of speel je gemakkelijk open kaart? Spreek je luid en duidelijk, of eerder binnensmonds?

Spanningen bij een optreden zijn heel normaal. Ook geroutineerde spelers en vertellers hebben daar last van. Doe er gemakkelijk over. Je kunt zelfs van te voren tegen je publiek zeggen dat je weinig vertelervaring hebt. Tien tegen één dat ze je 'helpen', want ze zijn je vijand niet.

Het verhaal centraal

Een goede verteller vergeet zichzelf. Hij weet dat niet hij, maar het verhaal centraal staat. Daar komen de luisteraars voor. Zij willen meegevoerd worden

naar onbekende tijden, plaatsen en gebeurtenissen. Dat lukt alleen als ze de verteller op zijn woord kunnen geloven. Daarom moet deze één met zijn verhaal zijn. Hij moet zijn verhaal hebben doorgrond.

Hoe wordt je één met je verhaal? Hoe bereik je dat het sprookje van Roodkapje niet lijkt op een uit het hoofd geleerd verhaaltje? 'Oefenen' is het antwoord. Op vertelcursussen kun je daarvoor tips krijgen. Maar ook thuis kun je aan de slag.

De tekst

Begin met wat je nog weet van het sprookje Roodkapje en vertel het een paar keer tegen jezelf. Doe dat net zo lang totdat de woorden vanzelf komen en je enigszins tevreden bent over je opening, het slot, je stemgebruik, woordkeus en spanningsopbouw. Merk op of je liever zittend of staand vertelt, of dat je het liefst beweegt. Merk het effect van je stemgeluid op. Fluisteren (voor iedereen hoorbaar) eist vaak eerder de aandacht op dan luid praten.

Vertellen is verslaggeving van een gebeurtenis, geen theater. Houd het aantal hulpmiddelen daarom beperkt. Oefen eens, terwijl je je tekst stil in jezelf zegt en je alleen je gebaren en ogen gebruikt. Doe dat in je eentje, of voor een vertrouwd iemand.

Film

Heel gemakkelijk is het als je je vertelling voorstelt als een film. Begin met een onderzoek naar het 'titelbeeld' en het begin en einde van het verhaal. Stel jezelf vragen als: hoe ziet Roodkapje eruit? Hoe is haar gezichtsuitdrukking? Hoe ziet het gezicht van grootmoeder eruit? Hoe vals is de wolf? Als je van tekenen houdt, maak dan wat schetsjes.

Is dat in orde, onderzoek dan de twee cruciale middenscènes. De ene verbindt het begin met het hoogtepunt van het verhaal, de ander het hoogtepunt met de slotscène. Een heel lang verhaal kun je verdelen in hoofdstukken, waarbij elk hoofdstuk bestaat uit een 'titelbeeld', een begin, de scène die toewerkt naar het hoogtepunt, de scène die toewerkt naar het einde en het einde.

Wie zich deze film in zijn hoofd prent, hoeft nooit bang te zijn zijn tekst kwijt te raken. Die komt vanzelf. Het enige wat je moet doen is je afvragen hoe je geloofwaardig van de ene in de andere scène komt. Zo ontstaat er alle ruimte om in te spelen op je publiek. Je kunt de film snel of langzaam afdraaien, ingaan op reacties van je luisteraars, besluiten meer op de details in te gaan.

Associatie-oefeningen

Heel belangrijk is het perspectief van waaruit je (je film) vertelt. Zit je in een vliegtuig van waaruit je alles overziet? Of sta je achter een boom, en hoor je van dichtbij het gesprek tussen de wolf en Roodkapje? Alles kan, als je je publiek maar duidelijk maakt vanuit welk perspectief je vertelt. Je kunt zelfs afwisselend pal voor de wolf staan en dan weer in een vliegtuig zitten.

Welk perspectief je ook kiest, steeds geldt dat de verteller alleen datgene kan overbrengen wat hij (in gedachten) zelf ook heeft meegemaakt, heeft ervaren. Associatie-spelletjes zijn heel handig om ervaringen bij jezelf naar boven te halen. Je vraagt je af waar je aan denkt bij 'wolf' en dat schrijf je op. Houd dat enkele minuten vol. Kijk welke woorden en beelden je nu verzaamt hebt en gebruik wat je passen vindt voor je verhaal.

Handig zijn ook de brugassociaties. Wie bijvoorbeeld Roodkapje wil vertellen aan een groep tieners kan zich afvragen wat de overeenkomsten zijn tussen het verhaal en waar tieners zoal mee bezig zijn. 'Gevaarlijke mannen in het park' of 'je eigen weg gaan' zijn dan mogelijk de associaties die boven komen. Als je bij het vertellen deze kanten van het sprookje benadrukt, dan heb je grote kans dat de tieners Roodkapje niet kinderachtig vinden, maar aan je lippen hangen.

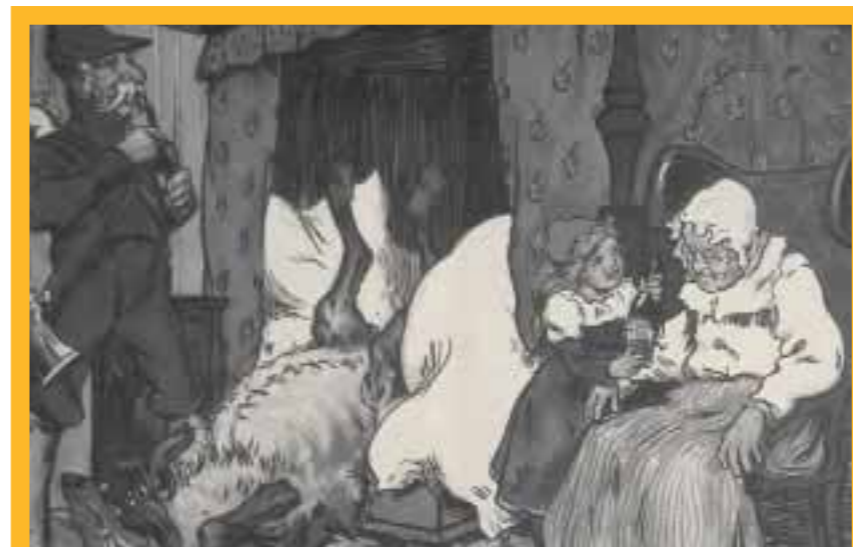
Plankenkoorts

Dan komt het grote moment van vertellen. Verken de ruimte, merk op hoever je stem draagt, kijk waar je wilt gaan staan (of zitten). Waarschijnlijk heb je wat plankenkoorts. Er zijn allerlei trucjes om je zekerder te voelen. Adem laag, vanuit je buik. Wees ervan bewust dat je voeten stevig op de grond staan. Bedenk dat het publiek het beste met je voor heeft.

Bedenk nog eens goed wat je je luisteraars wilt meegeven en laat de film nog eens aan je voorbijtrekken. Vergeet je dagelijkse besommeringen. Wees er voor je publiek. Als het helpt kun je een voorwerp meenemen, dat je aan een personage uit je verhaal doet denken: een schelp, een stukje stof, een tak, of wat dan ook.

Probeer tijdens het vertellen niet over jezelf na te denken. Merk op wat fout ging en laat dat weer los. Fouten zijn er om van te leren. Ze zijn het huiswerk voor je volgende optreden. Onthoud in ieder geval dat de oude Ierse barden er tien jaar over deden om meesterverteller te worden. Succes.

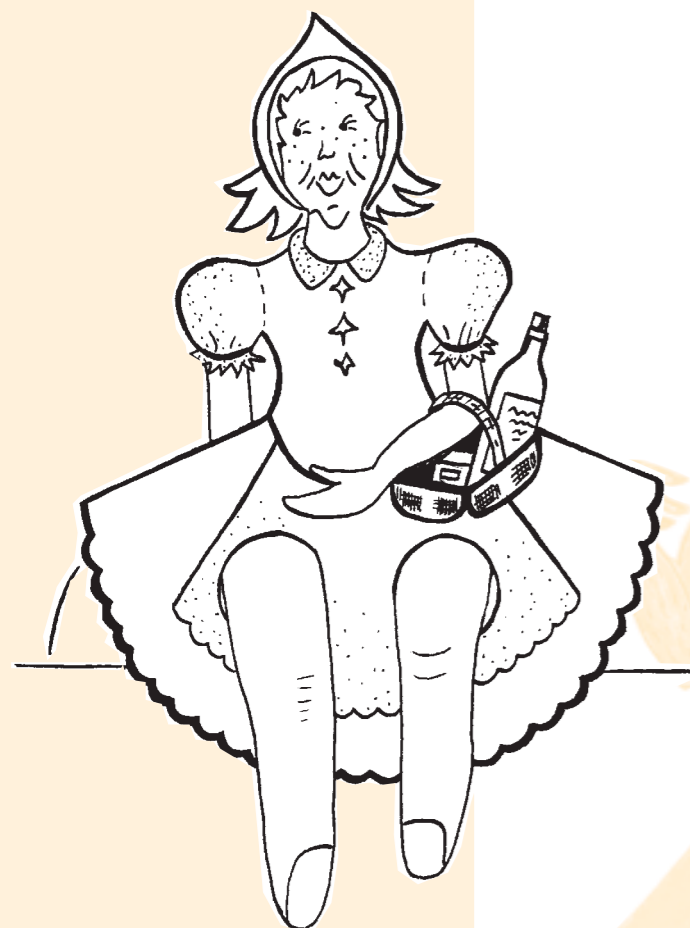
Ineke Strouken

WERKTEKENING

Vingerpoppetjes
van papier

Om het verhaal van Roodkapje en de wolf een extra dimensie te geven, kan bij het vertellen gebruik gemaakt worden van vingerpoppetjes. Deze poppetjes beelden de hoofdfiguren, Roodkapje, de wolf en grootmoeder uit. Als U de poppetjes om uw ring- en wijsvinger schuift, kunnen ze zelf hun verhaal aan het publiek vertellen.

Hoe maak ik Roodkapje,
de wolf en grootmoeder?

Stap 1.
Vergroot of verklein de tekeningen van de poppetjes uit het patroon tot het gewenste formaat en neem ze over op stevig papier.

Stap 2.
Kleur Roodkapje, de wolf en grootmoeder met kleurpotloden, stift en/of verf.

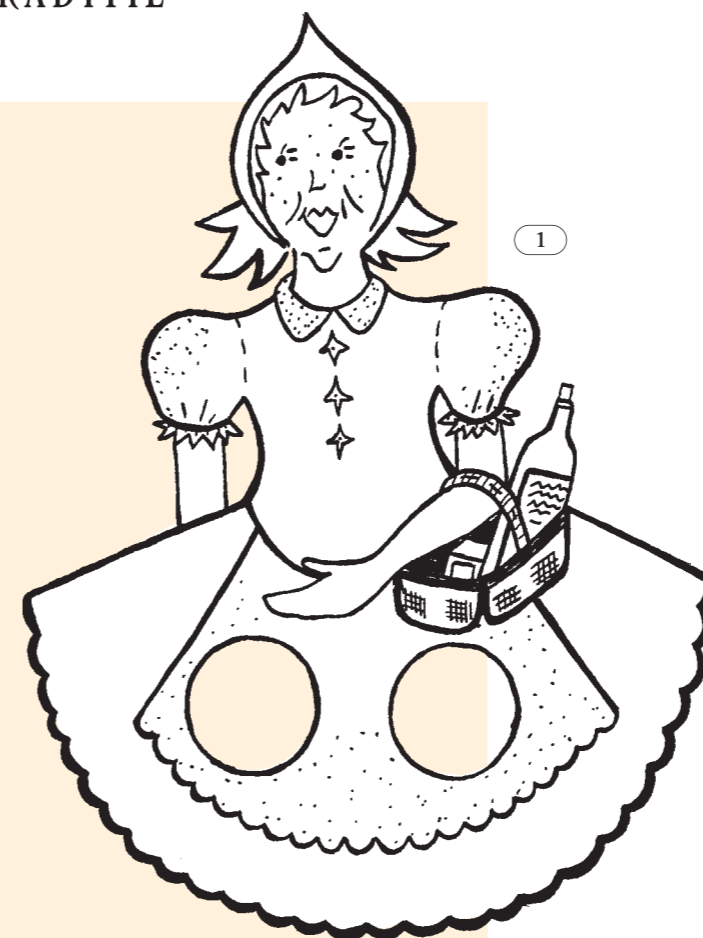
Stap 3.
Plak de poppetjes op dun karton en snij de vormen met een hobbymes uit. Snij daarna de gaten voor de vingers uit.

Stap 4.
Roodkapje, de wolf en grootmoeder zijn klaar om een rol te spelen in het door uw vertelde verhaal.

Elsa Reicheld

Benodigheden:

- DIK WIT PAPIER
- DUN KARTON
- SCHAAR
- HOBBYMES
- LIJM
- KLEURPOTLODEN, VILTSTIFTEN, VERF

Tip

IN PLAATS VAN DE POPPETJES IN TE KLEUREN KUNT U ZE OOK BEPLAKKEN MET STOF, KRAALTJES OF PAPIER. ZO KUNT U BIJVOORBEELD NEPBONT GEBRUIKEN VOOR DE HUID VAN DE WOLF, ROOD VILT VOOR HET MUTSJE VAN ROODKAPJE EN KRAALTJES VOOR DE OGEN VAN GROOTMOEDER.

HEEFT U DE SMAAK TE PAKKEN GEKREGEN DAN KUNT U ZELF DE JAGER UIT HET SPROOKJE ROODKAPJE EN DE WOLF ONTWERPEN EN UITVOEREN.

ACTUEEL

Een jurkje van Beatles-stof

Van de Beatles was niet alleen de muziek in de jaren zestig immens populair, ook hun kleding en haardracht waren dat. Wat John, Ringo, George en Paul droegen werd door modebewuste tieners massaal nagevolgd. Hun pakken, laarsjes en kapsels waren het helemaal.

In 1962 namen de Beatles hun eerste single op: *Love me do*. Engeland raakte in de ban van de groep en twee jaar later ook Amerika, waar *I want to hold your hand* tijdenlang nummer één stond. In 1970 stopten de Beatles. In die acht jaar oefende het populaire groepje grote invloed uit op de mode.

Overduidelijk was dat bij de haardracht. Dat begon toen de vijfde Beatle, Stuart Sutcliffe, door zijn vriendin een Frans kapsel kreeg aangemeten: het haar glad naar voren en opzij, en voor die tijd behoorlijk lang. De andere vier Beatles namen deze haardracht over. Al vlug werden de nieuwe koppies het handelsmerk van de groep, en overal ter wereld werd het door jongeren nageaapt. De *mop top*-haardracht werd geweldig populair en ook collega-popartiesten als de Stones gingen over straat met dergelijk haar.

Ook wat betreft kleding zetten ze de toon. Ze droegen broeken met smalle pijpen en korte kraagloze jasjes, ontworpen door Pierre Cardin. Al vlug liepen vele jongeren tot verdriet van hun ouders er ook zo bij. Rond 1964 gingen de Beatles over op jasjes met zwart fluwelen kraag, en laarsjes. Ook deze trend werd massaal nagevolgd. Drie jaar later raakten de Beatle-boys in de ban van India. Ze rookten hash, werden volgelijngingen van Goeroe Maharashi en

droegen gebloemde overhemden, lang haar, Afghaanse jassen en Indiase kleding. Het waren de Beatles die deze flower-power kleding populariseerden.

Op tal van textilia, zoals T-shirts, kussens, sjaals, zakdoeken, dekens, handdoeken, theedoeken, panties, kousen, gymshoenen en hoedjes stonden de koppen van de Beatle-jongens afgebeeld. De commercie ging aan de haal met de populairste groep aller tijden, want de koppen van de jongens leidden tot hogere verkopen.

Het was manager Brian Epstein die daarvoor lucratieve contracten afsloot met fabrikanten. Daarin stond hij het gebruik van de beeltenis van de groep toe in ruil voor flinke geldstromen. Wat betreft 'Beatle-stoffen' speelde een Nederlands bedrijf, de N.V. Stoomweverij Nijverheid uit Enschede, een belangrijke rol. Deze fabriek maakte katoenen stoffen met dessins van kunstenaars als Karel Appel en Corneille. Ook maakten ze gordijnstof met figuren van Walt Disney en Annie M.G. Schmidt.

In maart 1964 kocht de commercieel directeur van de fabriek in Londen van Epstein de rechten voor stoffen met afbeeldingen van de Beatles. Hij verwachtte namelijk dat Beatle-stoffen tijdens het grote Europese tournee goed aftrek zouden vinden. In juni zou de groep Nederland aandoen, en dan

moesten de stoffen klaar zijn. Op basis van foto's werden in razend tempo twee dessins voor gordijnen (van Frits de Lange) en drie voor een *Beatle dress* (van Henny Hogenkamp) vervaardigd.

De kledingstof werd geleverd in rechthoekige lappen, waar de koper zelf een jurkje van moest maken. De dame in kwestie liep dan in een charmant jurkje, met daarop van borst tot navel de vier Beatle-koppen. Van de verkoop van de kledingstof zijn geen gegevens meer, maar van de gordijnstof is naar schatting 100.000 meter aan detailhandelaren over heel Europa verkocht. De uiteindelijke verkoop aan de klant viel toch nog wat tegen.

Beatles, populaire stof toont ruim 100 Beatles-memorabilia, voornamelijk uit de jaren zestig. Daarnaast een stukje overhemd dat John Lennon zou hebben gedragen en een stukje laken waaronder Ringo Starr zou hebben geslapen. Verder een origineel *stage jacket* van John Lennon uit 1963/64 en getrouwe kopieën van de Stg. Pepper's pakken en van het grijze, kraagloze jasje van Pierre Cardin. Verder fragmenten uit muziek, film, en foto's. Elke zaterdag worden afwisselend de films *Let it be* en *Yellow Submarine* getoond.

De tentoonstelling *The Beatles, populaire stof* is t/m 24 september te zien in het Nederlands Textielmuseum, Goirkestraat 96, Tilburg, tel. 013-422241

Baksteen of bamboe?

Toen de Hollanders zich rond 1600 in Indië vestigden bouwden ze daar huizen die ze thuis gewend waren te bouwen. Zo werd Batavia een stad met bakstenen gebouwen, doorsneden door grachten. Deze oer-Hollandse bouwwijze was eigenlijk ongeschikt voor het Javaanse klimaat. De grachten waren kweekvijvers voor malariamuggen en regelmatig sloegen malaria- en dysenterie-epidemieën bij de bevolking toe. Dit maakte Batavia tot een van de ongezondste steden van Azië.

De inheemse bevolking had zijn eigen wijze van bouwen. Haar huizen waren aangepast aan het klimaat en opgetrokken van in de natuur voorkomende bouwmaterialen. Het land leek wel één grote bouwmarkt, waar prachtig timmerhout, maar ook rotan, palmbomen en honderden snelgroeiende en veerkrachtige bamboesoorten groeiden.

Wat er precies groeide verschilde per streek, al naar gelang het klimaat, de begroeiing en de bodemgesteldheid. Dat beïnvloedde ook de traditionele bouwkunst. Zo bouwden de mensen op Sulawesi en Flores hun huizen geheel van bamboe. Maleise woningen waren gemaakt van allerlei soorten timmerhout en hadden extreem steile, sterk overhangende daken, afgedekt met palmladeren. Ondanks dergelijke verschillen per streek, waren er ook sterke overeen-

komsten. Op geen van de 13.000 eilanden gebruikte men spijkers of schroeven. Verbindingen werden gemaakt met houten keggen, pinnen en pluggen, of twee delen werden met rotan aan elkaar gesjord. Voordelen waren: een demontabele constructie en een huis dat tegen een (aardbevings)stootje kon.

De meeste traditionele huizen in Indonesië stonden op palen, die rustten op platte keien op de grond. In feite stond het huis er los op en met vereende krachten was het mogelijk de woning op te tillen en te verplaatsen. Voordeel van een huis op palen was dat de wind onder de vloer door kon waaien, wat verkoeling bracht, en ook dat de bewoners weinig last hadden van muggen en ander ongedierte. Een huis op palen was ook beter bestand tegen aardbevingen.

Aan de bouw van een traditioneel huis kwam geen architect te pas. De dorpingen klaarden de klus gezamenlijk, met als beloning een flink feestmaal na afloop en de zekerheid dat je zelf ook geholpen zou worden als het nodig was.

Nog steeds is een flink deel van de Indonesische huizen traditioneel van bouw. Toch wint tegenwoordig het moderne Javaanse huis snel terrein. Het zijn goedkope huizen met gemetselde bakstenen muren, rustend op een steenen fundering en met een dak van gegalvaniseerde golfplaten. Dat laatste heeft twee flinke nadelen: de zon maakt de platen gloeiend heet en de

regen veroorzaakt een hels kabaal. Zó erg dat de bewoners hun gesprek tijdens een regenbui wel kunnen staken. In een traditioneel huis had niemand daar last van.

Barry Dawson en John Gillow, *De traditionele bouwkunst van Indonesië* (Londen/Bussum 1994)

Passie in Tegelen

In het Limburgse Tegelen wordt om de vijf jaar een enorme krachttoer geleverd. In het plaatselijke openluchttheater wordt dan een theaterspektakel opgevoerd over de laatste dagen van Jezus' leven. Deze zomer is dit theaterstuk met de spectaculaire massascènes weer te zien.

Al sinds najaar 1993 oefenen 470 amateur-toneelspelers uit Tegelen en omstreken voor een serie vlekkeloze opvoeringen van de passiespelen 1995. De rol van Jezus is dit keer weggelegd voor de 36-jarige Jos Hol, amateur-toneelspeler uit Venlo en in het dagelijks leven groepsleider kinderpsychiatrie.

Het verhaal over de laatste dagen van Jezus' leven is zeer geschikt om als theater-spektakelstuk te brengen. De massascènes zorgen voor een sterk visueel schouwspel en het verhaal zelf is drama ten top: het gaat over haat en liefde, verraad en vertrouwen, onrechtvaardigheid en gerechtigheid.

Een nieuw regieduo en nieuwe kostuums leggen, vergeleken met 1990, wat andere accenten op het verhaal, maar de hoofdlijn blijft gelijk: Jezus is de revolutionair, die staat voor wat hij zegt en zich door niets en niemand laat tegenhouden. Bij Jezus is het alles of niets. De toeschouwer wordt door de spelers meegevoerd naar gevoelens van opwinding en verstillig, van hartstocht en medelijden.

Voor het passiespel is op het toneel het Jeruzalem van rond het jaar nul nabgebouwd, compleet met het gerechtshof, de paleizen van Herodes en Pilatus en de berg Golgotha. De gebruikte tekst van Jacques Schreurs, is omgezet naar modern Nederlands.

 De Passiespelen Tegelen, op zondagen in augustus en september, aanvang 14.00 uur in openluchttheater de Doolhof in Tegelen. Reservering: bespreekbureau Passiespelen, tel. 077-540505 en alle VVV-bespreekbureau's.

15 jaar Nederlandse Tuinenstichting

De Nederlandse Tuinenstichting bestaat dit jaar 15 jaar. In 1980 werd deze organisatie opgericht door een aantal 'tuingekken' die met lede ogen aanzagen hoe tal van waardevolle tuinen in Nederland aan het verloederen waren. De oprichters stond een stichting voor ogen die overheden en particulieren er onvermoeibaar op zou wijzen dat bijzondere tuinen waard zijn om te behouden.

De stichting ondernam daartoe verschillende activiteiten. Zo werden er regelmatig acties gevoerd om tuinen op de monumentenlijst geplaatst te krijgen en terwijl de provincies met rijksgeld vanaf 1987 de jongere bouwkunst in Nederland in kaart brachten (het Monumenten Inventarisatie Project), maakte de Tuinenstichting een eigen inventarisatie van jonge tuinen en parken van na 1850.

Dergelijke jonge tuinen ondervinden geen bescherming krachtens de

Monumentenwet en zijn daarom extra kwetsbaar voor aantasting en verval. Met de inventarisatie van jongere tuinarchitectuur in Nederland was er een overzicht beschikbaar, op basis waarvan een prioriteitenlijst met daarop de meest waardevolle tuinen en parken in Nederland kon worden samengesteld.

Bij het grote publiek vielen de activiteiten van de stichting in vruchtbare aarde, want in de jaren tachtig stonden tuinen en tuinieren volop in de belangstelling. De op initiatief van de stichting totstandgekomen (wetenschappelijke) boeken als *Stadstuinen in Nederland*, *Mien Ruys - een leven als tuinarchitecte*, *Tuinen in Nederland*, *Walenburg - huis en hof* en *Nederlandse tuinarchitectuur, 1850-1940* vonden dan ook gretig aftrek.

Om contact met haar 8000 donateurs te onderhouden geeft de stichting het kwartaalblad *Tuinjournaal* uit. Regelmatig organiseert ze ook excursies, waarbij donateurs de kans krijgen om normaal voor het publiek gesloten tuinen te bezoeken. Deze tuinen behoren stuk voor stuk tot de mooiste van Nederland.

Zelf heeft de stichting één tuin in beheer: het 'Hof van Walenburg' in Langbroek, ten zuidoosten van Utrecht.

Het hier eertijds woonachtige echtpaar Elias en Lysbeth Canneman, hij architect, zij tuinarchitecte, legde bij een door hen gerestaureerde middeleeuwse kasteeltoren een tuin aan, die inmiddels in binnen- en buitenland befaamd is om de fraaie architectonische aanleg, de unieke collectie oude rozen en de bijzondere vasteplanten-verzameling.

Toen het echtpaar Canneman door hun vergevorderde leeftijd deze prachtige tuin niet meer kon onderhouden werd een overeenkomst gesloten met de tuinenstichting die zorg ging dragen voor beheer van de tuin door het aanstellen van een professionele hovenier en de inzet van tal van vrijwilligers.

De 'Hof van Walenburg' is twaalf maal per jaar open voor bezoekers, zesmaal voor groepen en zesmaal voor individuele belangstellenden. De eerst volgende maal is de tuin toegankelijk op 5 augustus tussen 10.00- en 17.00 uur. Tevens zullen dan enkele normaal voor het publiek gesloten particuliere tuinen in de omgeving van de 'Hof van Walenburg' te bezoeken zijn.

 De Nederlandse Tuinenstichting, Herengracht 476, 1017 CB Amsterdam, tel. 020-6235058.

TRADITIE

TIJDSCHRIFT OVER TRADITIES EN TRENDS

Een uitgave van het
Nederlands Centrum voor Volkscultuur
met medewerking van de
Federatie voor Volkskunde in Vlaanderen

Redactie en exploitatie:
Lucasbolwerk 11, 3512 EH Utrecht
Tel. 00-31-(0)30-319997
Fax. 00-31-(0)30-334047

© Nederlands Centrum voor Volkscultuur